

“Je weet hoe wij Amazighvrouwen zijn”

Onderzoek naar de sociaalculturele drempels van
Marokkaanse Berbervrouwen binnen
inburgeringstrajecten

Student: Najah el Mahdaoui
Studentnummer: 265293
Begeleider: Stef Aupers
Inleverdatum: Rotterdam, 27 augustus 2008

Sociologie, Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid
Faculteit der Sociale Wetenschappen
Erasmus Universiteit Rotterdam

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1.1. Inleiding	5
1.1.2. Vraagstelling	10
1.1.3. Cultuur als verklaring voor falende inburgering en integratie	10
1.2. Onderzoeksopzet	16
1.2.1. De vrouwen	17
1.2.2. De leslocaties	18
1.2.3. Mijn rol als onderzoeker	19
1.2.4. Aanpak	20
1.3. Opbouw scriptie	21
Hoofdstuk 2 De Marokkaanse Berbervrouw en het collectieve gedrag	22
2.1. Inleiding	22
2.2. Het sociale netwerk en de belemmeringen hiervan	22
2.3. Oorzaken voor collectief gedrag	27
2.3.1. Het huwelijk als uitbreiding van het netwerk: man, kinderen, schoonfamilie, burens en de nieuwe omgeving	28
2.3.2. Belangrijke waarden in de opvoeding: met verstand handelen	32
2.4. Rivaliteit binnen het collectief en de gevolgen voor het inburgeringstraject ..	35
2.5. Conclusie	37
Hoofdstuk 3 Eer	38
3.1. Inleiding	38
3.2. De goede vrouw versus de slechte vrouw	39
3.2.1. “Dat rondslenteren is nergens goed voor!”	41
3.3. Een goede vrouw is een eerbare vrouw	43
3.4. Gedragsvoorschriften van de eerbare vrouw	45
3.5. Mijn eer is mijn leven	46
3.6. Het grote dilemma	48
3.6. Conclusie	50
Hoofdstuk 4 Roddel	52
4.1. Inleiding	52
4.2. Gevolgen van de angst voor roddel	53
4.3. Roddelen in de “exclusieve” groep	56
4.4. Functies van het roddelen	57
4.4.1. Angst voor uitsluiting	59
4.5. Conclusie	62
Hoofdstuk 5 Conclusie	64
5.1. Korte terugblik op het integratie –en inburgeringsdebat	64
5.2. Cultuur of groepsproces?	65
5.3. Rol van cultuur in deze scriptie	67

5.4.	Het model.....	70
5.5.	Conclusie.....	74
Hoofdstuk 6	Aanbevelingen	76
6.1.	Inleiding.....	76
6.1.1.	Lekker dichtbij huis	76
6.1.2.	Intakeprocedure.....	77
6.1.3.	Het is meer dan alleen taalles!	79
6.2.	Conclusie.....	80
Bijlage I	Profiel per vrouw	82
Bijlage II	Waar de vrouwen vandaan komen uit Marokko	88
Bijlage III	Gespreksleidraad interviews	90
Literatuur	91

Voorwoord

Sinds eind 2004 ben ik steeds meer geconfronteerd met de uitspraak “*je weet hoe wij Amazighvrouwen zijn*”. Ik moest het immers weten omdat ik zelf ook een Amazigh afkomst heb. Tijdens het voor de groep staan werd ik keer op keer geconfronteerd met deze uitspraak en werd tegelijkertijd met mezelf geconfronteerd, besepte ik me steeds meer. Ik snapte de vrouwen niet en wist eigenlijk niet waar ze het over hadden. Regelmatig betrapte ik mezelf op vooroordelen over deze vrouwen omdat ik ze niet begreep. Wanneer ik mijn jas aandeed en vertelde dat we weer eens een leuk uitstapje zouden maken in het kader van sociale activering, kreeg ik keer op keer een lading met argumenten over me heen voor waarom de vrouwen niet mee wilden. Na ruim twee jaar vond ik dat het tijd was om deze uitspraak eens te onderzoeken. Wat beweegt deze vrouwen en wat weerhoudt deze vrouwen binnen het inburgeringstraject? Dit waren vragen die me tegelijkertijd dichterbij mijn eigen culturele afkomst brachten. Waar ik veel culturele zaken als achterlijk of achterhaald bestempelde, besepte ik me steeds meer dat er meer beweegredenen voor deze groep vrouwen zijn. Door dit onderzoek heb ik de kans gekregen om de vrouwen beter te begrijpen en om met mijn culturele afkomst op een reële manier in contact te komen. Hiervoor wil ik op de eerste plaats de vrouwen die ik heb mogen interviewen bedanken.

Hiernaast wil ik mijn echtgenoot bedanken die veel culturele aspecten die ik niet begreep heeft weten te verduidelijken. Door zijn kennis en achtergrond heeft hij een enorme bijdrage weten te leveren aan deze scriptie. Tevens wil ik mijn dank uiten voor zijn vertrouwen in mij en zijn onuitputtelijke geduld. Bedankt!

Tot slot gaat mijn dank uit naar mijn ouders, broers en zus die mij door lief en leed hebben weten te motiveren om door deze laatste zware fase heen te komen.

1.1. Inleiding

Om 8.45 uur wordt steeds vaker het straatbeeld in de grote steden bepaald door buitenlandse vrouwen rond en boven de 40 jaar met lange jassen en een verfrommelde plastic tas, of sommigen met een mooie zwarte tas, in de hand met waarschijnlijk een schrift en een pen erin. Deze vrouwen gaan trots richting het buurthuis om de hoek om een inburgeringscursus te volgen. Deze doelgroep is sinds de laatste jaren, en eigenlijk al sinds hun komst, steeds meer onderwerp van discussie geworden. Het minderhedendebat is dan ook iets wat niet van de laatste jaren is. De manier, de toon en hardheid verschilt echter wel.

De komst van de eerste gastarbeiders baarde in de jaren '60-'70 nog weinig zorgen. Deze eerste gastarbeiders kwamen goed van pas en het beleid was er vooral op gericht om de omstandigheden van deze groep stukje bij beetje te verbeteren, met als uitgangspunt dat deze groep op een gegeven moment terug zou keren naar land van herkomst. Van integratie was dan ook nog geen sprake. Om de terugkeergedachte te ondersteunen was er begin jaren '80 al sprake van allerlei welzijnsorganisaties vanuit de eigen etnische achtergrond. Er was al snel sprake van integratie met behoud van de eigen culturele identiteit. Begin jaren '90 begon dit beeld al snel te veranderen, wat gepaard ging met de economische crisis. De toon van het integratiedebat varieerde vanaf dat moment heel erg. Sinds de laatste jaren zijn de "allochtonen" sterk onder de loep genomen. Met het verschijnen van het 'Multiculturele drama' van Paul Scheffer en de aanslagen van 11 september 2001 zijn de allochtonen in een nog negatiever daglicht komen te staan waarvoor men allerlei maatregelen diende te treffen om alles binnen het gareel te houden. De toon is hierdoor gezet. Nederland is een immigratieland en heeft jarenlang niets gedaan aan het effectief aanpakken van de problemen. Er werd zelfs gesproken van het doodknuffelen van minderheden waardoor het minderhedenbeleid was mislukt. De minderheden in Nederland werden veel te lang in de watten gelegd (van der Werf, 2002). Volgens Paul Scheffer zijn met de komst van deze migranten grote problemen ontstaan die niet van zelf zullen verdwijnen. Door onze tolerante opstelling kijken we alleen weg van de problemen (NRC Handelsblad, 29-01-2000). Waar in het verleden de multiculturele samenleving een groot goed was, is het nu iets waar we vooral niet naar

moeten streven. Naast elkaar levende culturen worden als bron van problemen gezien (van der Werf, 2002).

Ook de uitlatingen in het politieke debat zijn steeds meer uitgegaan naar het culturele aspect binnen de integratie. Mede hierdoor zijn de verschillen tussen rechts en links in de politieke arena sinds de laatste jaren soms nauwelijks te onderscheiden wanneer het over integratie gaat. De ‘Nederlandse identiteit’ staat centraal. Zo kwamen er verschillende plannen van de verschillende partijen naar voren over wat er nou precies van “de allochtoon” verwacht moet worden. Zo kwam de LPF met het Deltaplan Integratie. De migrant zou hierin een contract moeten ondertekenen waarin hij/zij verklaart verbonden te zijn met een aantal Nederlandse waarden en normen en afstand doet van bepaalde niet-westerse waarden en normen. D66 was ook een voorstander van zo een soort contract. Het CDA eiste “loyaliteit aan de Nederlandse staat”. De VVD wilde een goed geïntegreerde migrant die de Nederlandse taal spreekt, werkt, belasting betaalt en bepaalde Nederlandse waarden en normen overneemt (Krebbbers, 2004). De aandacht kwam steeds meer te liggen op de culturele aanpassing en was niet meer gericht op de bestrijding van de achterstandspositie van deze groep.

In het verlengde van het besef dat deze groep migranten niet terug zal keren naar hun eigen land en de opkomende integratieproblemen, heeft Nederland maatregelen getroffen om deze problemen aan te pakken. De laatste tijd, geeft socioloog Pels aan, is er sprake van een “klimaatverandering” binnen het integratiedebat. Pels geeft aan dat het een resultaat is van een mengeling van vermoeidheid, tevredenheid en consensus. De consensus heeft betrekking op de nieuwe inburgeringswetten om de integratie te bevorderen (NRC Handelsblad, 09-09-2006). Een belangrijke maatregel hierin is de zogenaamde Inburgeringwet. Inburgering en integratie worden de laatste jaren binnen de meeste verkiezingsprogramma dan ook in één adem genoemd. Via de Wet Inburgering tracht de overheid het integratieproces te bevorderen. De manier waarop de verschillende partijen dit willen aanpakken verschilt. Door de tijd heen hebben zich binnen partijen toonwijzigingen voorgedaan over hoe ze dit willen bereiken. Zo lag bij de VVD in 2003 nog de nadruk op het leren van de taal en het aanleren van de Nederlandse waarden en normen. Nu ligt de nadruk op het wegwerken van isolatie, armoede en achterstand. Door goed in te burgeren zal de integratie van nieuwe bewoners, en ook oude groepen, vele

malen sneller gaan. CDA-leider Balkenende ziet de inburgering als middel om de waarden en normen, de uitgangspunten van de Nederlandse staat over te brengen (van der Werf, 2002).

De nieuwe wet inburgering was ontwikkeld met het oog op het vermijden van het creëren van een achterstand en integratieproblemen bij de nieuwkomers. Sinds 1998 kent Nederland de Wet Inburgering Nieuwkomers. Deze WIN gaat uit van een tweezijdige verplichting bij de inburgering, zowel voor de overheid als voor de nieuwkomer. De overheid dient de inburgeraar een passend inburgeringprogramma aan te bieden, een programma toegesneden op zijn specifieke situatie. De nieuwkomer wordt op zijn beurt verplicht om het aangeboden programma ook daadwerkelijk te volgen. Doet deze dat niet, dan volgt er een sanctie in de vorm van een geldboete.

De afgelopen jaren is er ook steeds meer aandacht gekomen voor inburgering van mensen die hier al langer wonen, de zogenaamde oudkomers¹: mensen die voor 1998 naar Nederland zijn gekomen en die reeds bekend zijn met de Nederlandse samenleving. Dit betreft de groep die hier als gastarbeiders naartoe is gekomen, met als eerste uitgangspunt om eerst terug te keren, maar uiteindelijk ervoor heeft gekozen toch te blijven. Het eerste omvat de juridische definitie en het tweede deel is de feitelijke definitie van het begrip. Ook bij deze groep wordt de taal als sleutel tot participatie gezien (van der Werf, 2002). Inhoudelijk gezien is het verschil tussen een nieuwkomer en oudkomer niet groot. Veel oudkomers verkeren ook in een achterstandspositie. In Nederland gaat de aandacht omtrent de inburgering dus naar twee groepen uit: nieuwkomers en oudkomers. De laatste groep staat in deze scriptie centraal. Het betreft hier de groep die Gordon (1964) omschrijft als de groep die moeilijk afstand kan doen van de eigen culturele waarden. Deze bevinden zich aan de onderkant van het stratificatiesysteem, hebben weinig sociaal-culturele binding met de ontvangende samenleving, de gerichtheid op de eigen groep is groot en ze hebben weinig contact met de autochtone bevolking (SCP, 2005).

In 2001 verbleven in Nederland 1164 duizend oudkomers. Bijna twee van de drie oudkomers, 737 duizend personen, behoorden tot de niet-westerse-allochtonen. De belangrijkste herkomstlanden van oudkomers zijn Suriname en Turkije, met

¹ De definitie van oudkomer is het afgelopen jaar gewijzigd. Hierdoor vallen meerdere mensen onder de oudkomers. In bijlage II ziet u dat sommige deelnemers na 1998 naar Nederland zijn gekomen, maar toch als oudkomer worden meegerekend.

respectievelijk 169 duizend en 162 duizend oudkomers.² Ook de Marokkaanse bevolking maakt een belangrijk deel uit van deze doelgroep oudkomers. Lange tijd is de groep oudkomers een vergeten groep geweest. Pas met de invoering van de wet Inburgering en het steeds negatiever en scherper wordende integratiedebat kwam er ook aandacht voor deze doelgroep. Het gaat hier dan ook om een aanzienlijk deel van de allochtonen die volgens de overheid alsnog valt onder de Wet Inburgering en uiteindelijk moet participeren in de Nederlandse samenleving.

Per 1 januari 2007 is de nieuwe Wet Inburgering ingegaan. Hierin staat de eigen verantwoordelijkheid centraal van de inburgeraar met als verplicht resultaat het behalen van het inburgeringsexamen. Het einddoel van een inburgeringstraject in grote lijnen is dat de oudkomer in staat is zelfstandig te functioneren in de samenleving, op een plaats die in overeenstemming is met zijn eigen competenties en wensen. Zelfstandig betekent dat hij net als iedere inwoner moet kunnen participeren in de voor hem relevante sectoren van de maatschappij en dat hij in staat is daarin diverse rollen te vervullen. Zelfstandig betekent ook de weg kennen naar de juiste professionele intermediairs en hen kunnen en durven inschakelen voor steun en advies (Comou, W., Maton, E., Peytier, E., 2002). Kortom, een grote stap richting het integratieproces in de samenleving. Om dit te realiseren zitten er in het inburgeringstraject steeds meer participatieve elementen. Er wordt in de praktijk veel meer van de deelnemers verwacht op het gebied van participatie. De lessen spelen zich dan ook niet meer alleen in het klassieke klaslokaal af. Om het examen goed voor te bereiden wordt er tijdens de lessen veel aandacht besteed aan het oefenen van dit soort zaken middels externe activiteiten en zogenaamde portfolio-opdrachten.

De hele wet inburgering verloopt echter niet soepel. De discussie binnen de inburgering speelt zich langs verschillende lijnen af. Zo gaat de discussie de laatste tijd vooral over de tegenstrijdige regels voor de praktische uitvoering van de wet. Er zou momenteel sprake zijn van een verkokering doordat de gelden verdeeld zijn over: volwasseneneducatie, inburgering en re-integratie. D.m.v. één participatiefonds zou dit verholpen kunnen worden. Tevens richt het inburgeringsexamen zich te veel op het behalen van het

² Oudkomers en tweede generatie allochtonen, Paula van der Brug en Maartje Rienstra, Centrum voor beleidsstatistiek. 2003, pp. 5

inburgeringsexamen en in onvoldoende mate op de maatschappelijke participatie. Zowel de inburgeraars, aanbieders als gemeenten worden afgerekend op het behalen (momenteel nog op het deelnemen) van het inburgeringsexamen. Hiermee wordt niet het maatschappelijke doel, participatie, bereikt (NRC Handelsblad, 12-03-2008). Tot slot is nog steeds de discussie gaande over hoe deze inburgering het beste kan plaatsvinden. Dit is veelal een politieke keuze die gemaakt moet worden. Binnen deze discussie en bij de uitvoering van de trajecten zijn twee aanpakken te onderscheiden. De eerste richt zich vooral op taalverwerving en is gericht op het klassieke onderwijssysteem waarin vooral frontaal wordt les gegeven. De nieuwe aanpak die steeds meer gaat gelden richt zich echter veel meer naar buiten toe door de grotere participatiegraad. Deze heeft betrekking op de onderzoeksdoelgroep in deze scriptie.

Nu de eerste groepen zijn opgegaan voor het inburgeringsexamen is al direct opgevallen dat een overgroot deel het niet heeft gehaald en waarschijnlijk een groot deel het ook niet zal halen. Vooral voor de oudkomers is dit een groot probleem. Een veel gehoord argument is dat het niveau van het inburgeringsexamen te hoog is. Dit is één van de redenen. Er kunnen uiteraard ook andere zaken een rol spelen zoals het niet goed deelnemen tijdens de lessen aan de belangrijke activiteiten die anders zijn dan voorheen zoals de participatie-elementen binnen het inburgeringsprogramma. In plaats van het kijken naar de externe factoren zal in dit onderzoek de aandacht uitgaan naar de intrinsieke factoren en waarden van de vrouwelijke oudkomers. In de praktijk is reeds gebleken dat vooral onder de doelgroep vrouwelijke oudkomers de participatie-elementen van het programma met veel moeite gepaard gaan. Deelnemen aan de participatieactiviteiten verloopt zeer moeizaam. Het vanzelfsprekende gevolg hiervan is dat de participatie en dus ook integratie na het traject niet voldoende van de grond komt. Aangezien de doelgroep oudkomers groot en divers is qua achtergrond zal in deze scriptie de aandacht uitgaan naar de doelgroep Marokkaanse/Berberse vrouwelijke oudkomers. In de praktijk is gebleken dat deze vrouwen, wanneer ze bij elkaar in eenzelfde groep zitten, moeite hebben met het deelnemen aan de externe activiteiten. De vraag die hieruit voortvloeit is o.a. “wat weerhoudt deze vrouwen in deze context om deel te nemen aan bepaalde activiteiten?”.

1.1.2. Vraagstelling

In deze scriptie zal ik deze casus (Marokkaans-Berberse vrouwelijke oudkomers) onderzoeken en zal ik aandacht besteden aan waarom Marokkaanse vrouwelijke oudkomers, wanneer deze bij elkaar in een groep zitten, moeite hebben met het nemen van bepaalde stappen binnen het inburgeringstraject.

In mijn scriptie zal ik bovenstaande stuk onderzoeken aan de hand van de volgende vraagstelling:

Wat zijn de drempels voor Marokkaans-Berberse vrouwelijke oudkomers om goed deel te nemen aan het inburgeringstraject?

1.1.3. Cultuur als verklaring voor falende inburgering en integratie

In verschillende onderzoeken en rapporten is aandacht besteed aan de vraag waarom inburgeraars in zijn algemeen niet effectief in staat zijn om het inburgeringsprogramma goed te volgen en waarom de integratie in zijn algemeen niet soepel verloopt.

Al snel valt op dat wanneer deze vraag wordt behandeld er vooral wordt gekeken naar de algemene factoren als reden voor uitval of onvoldoende deelname. Wanneer de redenen van uitval bekend zijn (veel gemeenten maken gebruik van de antwoordcategorieën overig en/of onbekend), zijn de belangrijkste categorieën van uitval bij oudkomers in de G54 gemeenten verzuim (13%) en langdurig ziek (12%). Overige veel genoemde redenen door deze gemeentegroep zijn werk, gebrek aan motivatie, verhuizing, en zwangerschap³. Inhoudelijke aspecten die de achterliggende redenen voor het gebrek aan motivatie of het niet in staat zijn voor het goed volgen van het programma komen nauwelijks tot niet aan bod. Ook bij het benoemen van de resultaten blijven de gegevens erg abstract. Zo wordt er alleen naar taalniveaus gekeken die niet meer zeggend zijn dan dat behaalde taalniveau. Voor de andere onderdelen die van essentieel belang zijn voor het

³ Intern document: Inburgeringsmonitor 2005: gegevens hebben betrekking op de resultaten inburgering in 2005: expertmeeting

zelfredzaam worden zijn andere elementen als deelname aan externe activiteiten van essentieel belang. Hier is nauwelijks tot geen oog voor binnen het huidige onderzoek.

Andere redenen die tevens genoemd worden voor waarom deze doelgroep zich niet wil of kan aanpassen aan een nieuwe samenleving zijn o.a. dat inburgeraars vaak te kampen hebben met traumatische ervaringen en moeilijk bij de les kunnen blijven hierdoor. De slechte economische positie brengt deze groep in een drukke positie waardoor ze met moeite tijd kunnen opbrengen voor de trajecten. Ook hebben ze vaak, doordat ze laagopgeleid zijn, slechte baantjes en hebben vaak een slechte lichamelijke conditie. Ook is de manier van les geven niet op deze groep afgestemd. Deze groep is veelal gewend aan docentgestuurde lessen i.p.v. zelfstandig te moeten werken. Tot slot krijgen ze door de bezuinigingen weinig aandacht doordat ze in grote groepen zitten (Volkskrant, 05-04-2007).

In al deze argumenten zal ongetwijfeld een kern van waarheid zitten. Wat interessanter is, om de visies, theorieën en inzichten m.b.t. integratie er bij te betrekken. Veel raakvlakken op het gebied van de inburgering zijn ook in visies omtrent integratie te vinden. Deze bieden vaak meer inzichten in de achterliggende redenen dan de tot dusver bekende visies op het gebied van inburgering. Deze worden overigens in de discussie over inburgering ook regelmatig aangehaald.

Binnen de wetenschap hebben zich verschillende onderzoekers bezig gehouden met vooral wat integratie nu precies inhoudt en welke aspecten hierin van belang zijn. Er bestaan verschillende visies. Gordon (1964) omschrijft het vooral als een proces wat tijd nodig heeft. Met de komst van de volgende generaties zullen deze problemen vanzelf verminderen omdat de identificatie met de eigen sociaalculturele achtergrond zal afnemen. Bij de eerste generatie zal dit niet het geval zijn. Deze groep zal zich blijven identificeren met de eigen groep en zal zich op afstand houden van de autochtone bevolking. Veenman (1995) benadrukt vooral het sociale element van integratie. Zo onderscheidt hij twee samenhangende elementen, participatie (gedrag) en oriëntatie (houding). Choenni (1992) onderscheidt drie belangrijke elementen van integratie: politieke, sociaalstructurele en culturele. Tot slot benadrukt Dagevos (2001) binnen integratie de structurele en sociaal-culturele aspecten van integratie. Gemeenschappelijk

hebben allen dat de sociaalculturele aspecten een belangrijk onderdeel vormen van integratie.

Zowel binnen de wetenschap als binnen de politiek, zie inleiding, is er een wisselende toon terug te vinden in wat integratie precies is en waar de nadruk op komt te liggen. Allen hebben gemeen dat de culturele aspecten een prominente rol innemen. Opvallend is dan ook dat deze zich, net als het politieke debat, zich steeds meer is gaan richten op de culturele scheidslijn. Zo heeft een van de meest gehanteerde en alweer oude visies voor het falen van integratie van de oudkomers betrekking op de terugkeergedachte (van der Werf, 2002). De gedachte van de eerste generatie migranten die naar Nederland kwam droeg het beeld met zich mee om hard te werken en op een zekere korte periode terug te keren. Door deze gedachte hoefde de stap richting aanpassing aan de Nederlandse samenleving niet plaats te vinden. Deze visie is uitgebreid doordat deze groep mensen nooit afstand heeft gedaan van deze gedachte en daardoor niet zo snel zal integreren in de Nederlandse samenleving. Om in dit stadium nog een inburgeringscursus te volgen heeft dan eigenlijk nog vrij weinig zin, wordt vaak gezegd. Ze zitten zo vast aan hun eigen culturele waarden dat het nu niet veel zin meer heeft om deze te willen veranderen.

Ook het snelle verkleuringsproces van bepaalde buurten wordt als argument genoemd voor waarom bepaalde doelgroepen (dus ook de oudkomers) slecht de Nederlandse taal beheersen en slecht geïntegreerd zijn. Doordat deze mensen niet in contact komen met de inheemse taal leren ze deze ook niet. Deze staat ook wel bekend als de taalcontact-these of de isolatiethese (SCP publicatie, 2005/13). Het spreiden van deze mensen over de stad zou een betere oplossing zijn vanuit deze optiek i.p.v. een inburgeringscursus.

Aanknopingspunten zijn ook in assimilatietheorieën te vinden. Gordon (1964) was een van de eerste die een theorie over migranten en integratie ontwikkelde. Volgens Gordon zullen migranten naarmate ze langer in een land wonen vanzelf hun eigen culturele karakter verliezen. Tijd wordt hierin als een belangrijke factor gezien. De eerste generatie zal zich vooral blijven hechten aan de eigen sociaalculturele achtergrond. Met de komst van de volgende generaties zullen deze de slag richting assimilatie maken, en dus eerst ook integratie. Op deze theorie van Gordon is veel kritiek gekomen. Zo wordt aangegeven dat de identificatie met de eigen sociaalculturele achtergrond niet

vanzelfsprekend met de tijd zal verdwijnen. De eerste groep zal zich dus vooral op de eigen groep blijven richten. Inburgering heeft vanuit deze visie dus ook erg weinig zin.

Er wordt ook steeds vaker gesproken van een kloof tussen de meerderheidscultuur en de minderheidscultuur. Zo wordt er dan ook geïmpliceerd dat culturen met een kleinere afstand sneller naar elkaar toe kunnen groeien waardoor de integratie van een burger dan ook minder moeizaam zal verlopen. De rol van cultuur wordt hier duidelijk als drempel genoemd. Steeds vaker wordt er zelfs naar het werk van Huntington, *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* verwezen. Huntington (1997) beweert in zijn werk dat de scheidslijnen en conflicten in de toekomst zich vooral langs culturele en religieuze lijnen zullen gaan afspelen. Alhoewel hij dit werk vanuit een andere optiek heeft geschreven, is het overduidelijk aan de culturele en religieuze achtergrond van bepaalde groepen te wijten dat culturen tegenover elkaar komen te staan.

Ook het artikel van Scheffer scherpt deze tweedeling nogmaals aan. In Nederland wordt het integratievraagstuk, steeds meer langs de culturele lat gelegd. Hij sprak zijn zorgen uit over de achterstandsituatie van hele generaties allochtonen in Nederland. Hij waarschuwt in dit artikel over het ontstaan van een etnische onderklasse terwijl wij ongeïnteresseerd dit probleem negeren. Hij zag de integratie van deze groep als mislukt. De Nederlandse tolerante/onverschillige houding was uitgemond in langs elkaar levende allochtonen en autochtonen. Hij ziet de cultuur van de etnische minderheden deels als oorzaak van dit probleem. De culturele diversiteit is aan grenzen gebonden. Hij doet tevens een oproep om de Nederlandse cultuur wat meer te koesteren.

Willem Schinkel levert in zijn werk scherpe kritiek op het integratiedebat zoals deze momenteel gevoerd wordt. Zo maakt hij vooral bezwaar tegen “radicale culturisme” in het debat over allochtonen. Deze duidt op het koppelen van culturele etiketten aan maatschappelijke problemen (Schinkel, 2007).

Het werk van Huntington (1997), Scheffer (2000) en de theorie van Gordon (1964) en tegelijkertijd de kritiek van Willem Schinkel (2007) leveren in dit onderzoek een belangrijk aspect wat veelal in het inburgeringsdebat niet wordt benoemd, namelijk de culturele factor. Allen, behalve Schinkel (2007) lichten namelijk de cultuur en de oriëntatie op de eigen groep erg groot uit, en zien de verschillende onderdelen binnen de cultuur niet als los. Zij zien cultuur als iets vaststaands. Deze visies staan ook wel bekend

als essentialistisch. Het uitgangspunt dat de cultuur een belangrijke factor is in de inburgeringstrajecten, vind ik een interessante en grote toevoeging hebben aan de beweegredenen van de vrouwen in de groep. Tot dusver is deze in het inburgeringsdebat nog nooit aan de orde gekomen nog onderzocht. Tegelijkertijd neem ik de kritiek van Schinkel (2007) mee in dit onderzoek omdat ik van mening ben dat het niet alleen de cultuur is die een rol speelt. Naast deze culturele factor is er iets anders aan de hand binnen mijn onderzoeksdoelgroep. Iets wat ontstaat doordat de vrouwen bij elkaar in de groep zitten. Dit is iets wat verder reikt dan de cultuur alleen.

Bouhalhoul en van der Zwaard (1996) hebben het in hun werk aandacht besteed aan het feit dat de vrouwen door de rol van de gemeenschap niet aan de externe activiteiten willen deelnemen. Er wordt echter niet dieper ingegaan op wat de vrouwen nu daadwerkelijk weerhoudt. Op deze manier ontstaat het beeld dat het de cultuur alleen is die inherent is aan de beweegredenen van deze vrouwen. Ook hier kan snel de cultuur als boosdoener voor de falende inburgering als argument worden aangehaald. Volgens mij is dit slechts deels waar. In dit onderzoek wil ik dieper op dit punt ingaan en erachter komen wat de vrouwen daadwerkelijk demotiveert om bepaalde stappen in het inburgeringsprogramma te nemen. De toevoeging van het sociale element brengt een nieuwe invalshoek op de inburgering en de integratie van deze doelgroep. Wat de rol vanuit deze vrouwen zelf en vanuit hun sociaalculturele achtergrond in dit geheel is nog niet inhoudelijk onderzocht. Dit is des te interessanter om te onderzoeken omdat alle vingers binnen het integratiedebat richting de cultuur wijzen, terwijl binnen de inburgeringstrajecten er nauwelijks aandacht aan wordt besteed. Zo wordt er vrij weinig rekening gehouden met de achtergrond van deze vrouwen binnen het traject. Dat is uiteraard erg opmerkelijk.

Om deze achterstandspositie te verbeteren hebben zich in de afgelopen jaren wel steeds weer initiatieven ontplooid om de positie van oudkomers, voornamelijk vrouwen, te verbeteren. Zo heeft op 3 juli 2003 tot 1 juli 2005 de Commissie Participatie van Vrouwen uit Etnische Minderheidsgroepen (PaVEM) gewerkt aan de verbetering van de deelname van allochtone vrouwen aan het maatschappelijk verkeer. Aanleiding voor het instellen van de adviescommissie was de veelal geïsoleerde positie van vrouwen uit etnische minderheidsgroepen in Nederland. Gemeente Rotterdam hanteert onder alle

integratie –en inburgeringscursussen het uitgangspunt Meedoen. Ook dit impliceert het stuk zelfredzaamheid en het “echt” deelnemen aan de samenleving.⁴

Inmiddels is het Deltaplan Inburgering gepresenteerd waarin de aandacht uitgaat naar: “Het verbeteren van de kwaliteit van de inburgering, zodat meer mensen hun inburgering afronden met een hoger niveau en economisch, sociaal en cultureel participeren in de samenleving”.⁵ In het Deltaplan wordt tevens aangegeven dat de inburgering meer gekoppeld moet worden aan onderwijs, werk of maatschappelijke participatie. Deze maatschappelijke participatie betekent voor deze vrouwen dat ze bepaalde stappen moeten nemen die met hun sociaalculturele achtergrond soms lastig te verenigen zijn. Het is dan ook interessant om te onderzoeken hoe de Marokkaanse vrouwelijke oudkomers die momenteel in een traject zitten en deze te ondervragen naar hoe het precies zit met hun motivatie en vooral hun demotivatie/drempels om bepaalde stappen in het inburgeringstraject wel te zetten en bepaalde absoluut niet. En in hoeverre houden deze verband met de sociaalculturele achtergrond van deze vrouwen.

De meeste vrouwen, zo schrijft ook van den Berg (2007) in haar onderzoek, komen graag naar de trajecten. Echter, wanneer het neerkomt op het deelnemen aan bepaalde activiteiten lijken de vrouwen geen stappen meer te willen zetten. Ze komen naast het leren van de taal ook vooral voor de gezelligheid. Maar de stap richting het effectief inzetten van de nieuwe opgedane ervaringen en contacten komt nauwelijks in de praktijk tot uiting.

In dit onderzoek zal zoals eerder is aangegeven de aandacht uitgaan naar Marokkaanse vrouwelijke oudkomers. In deze casus zitten er vrouwen met een zelfde taalniveau bij elkaar in de groep wat overigens geen probleem is. Ook zijn dit een zelfde type vrouwen op het gebied van opleidingsniveau en van Marokkaans Berberse afkomst. Maar ook komen deze vrouwen uit dezelfde buurt. Dit impliceert dus dat de vrouwen elkaar kennen. Haags beleid (en ook beleid in sommige andere gemeenten) omtrent inburgeringstrajecten legt sterke nadruk op leslocaties op loopafstand van de vrouwen. Dit beleid is vooral op de oudkomers van toepassing. Deze aanpak heeft tot gevolg dat de groepen vaak erg homogeen zijn qua samenstelling. Ik ben benieuwd naar wat deze

⁴ <http://www.jos.rotterdam.nl/Rotterdam/Internet/Diensten/Dso/Content/downloads/Meedoendoortaal.pdf>

⁵ <http://www.vrom.nl/docs/deltaplan-inburgering.pdf>

homogeniteit in de groep en bij de vrouwen individueel teweeg brengt en wat dit tot gevolg heeft voor het deelnemen aan het inburgeringstraject. Aan verschillende aspecten wordt in onderzoek al aandacht besteed. De sociaalculturele achtergrond van deze vrouwen, de waarden en normen die deze met zich mee brengt en in hoeverre deze van invloed is op het deelnemen aan de inburgeringscursus, zal in dit onderzoek centraal staan. Is het de cultuur an sich, zoals Scheffer, Huntington en Grodon dit doen lijken, die de motivatie van de vrouwen bepaald om wel of niet aan bepaalde activiteiten binnen het inburgeringstraject deel te nemen? Of is er meer aan de hand door het bekende feit dat deze soortgelijke vrouwen bij elkaar in de groep zitten?

1.2 . Onderzoeksopzet

Om mijn vraagstelling te onderzoeken heb ik gekozen voor kwalitatief onderzoek. Door een 16-tal diepte-interviews af te nemen bij de vrouwen wil ik op inductieve wijze antwoord krijgen op mijn vraagstelling en tot een model komen. Diepte-interviews zijn een goed middel om langs een gesprekslijn achter belangrijke achterliggende redenen en motivaties te komen. Voor dit onderzoek is dit erg belangrijk omdat de vragen erg open zijn en de antwoorden goed geïnterpreteerd moeten worden.

In de volgende subparagrafen zal ik achtergrondinformatie geven over de vrouwen en over de leslocaties en de aanpak waar ik voor heb gekozen.

1.2.1. De vrouwen

Zoals al eerder is aangegeven heb ik in dit onderzoek voor alleen Marokkaanse-Berbervrouwen gekozen. Deze vrouwen komen oorspronkelijk uit de Rifstreek van Marokko (het Noorden van Marokko). Er zijn een aantal aspecten die belangrijk zijn om te benoemen naast de Berberachtergrond van deze vrouwen.

De vrouwen die geïnterviewd zijn, zijn veelal laag opgeleid en hebben een heel andere visie op wat het leerproces precies inhoudt. In land van herkomst hebben deze vrouwen zeer weinig tot geen opleiding genoten. Alle vrouwen in de onderzoeksdoelgroep zijn analfabeet. Hiernaast zijn het vrouwen die allemaal in de buurt van de leslocatie wonen (zie bijlage I). De samenlevingsstructuur die in Marokko van toepassing was, is hiermee min of meer mee naar Nederland genomen. De vrouwen wonen dicht bij elkaar in de buurt. Door de kleine afstand tussen hen is er een grote intensiteit aan contact ontstaan tussen de vrouwen. Dit contact breidt zich nu ook uit naar de leslocatie. Alleen gelden er binnen het leslokaal andere regels en worden er dingen van de vrouwen verwacht waar ze, voordat ze deze ondernemen verschillende, vaak culturele, afwegingen voor moeten maken.

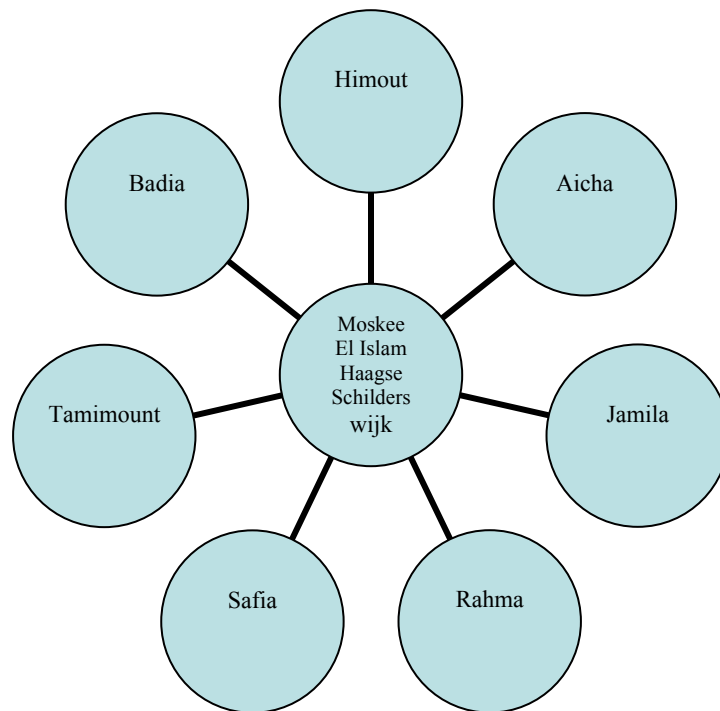
Ook komen de vrouwen veelal uit dezelfde omgeving in Marokko. Ze komen allemaal uit het Noorden van Marokko (zie bijlage I en II). Alle vrouwen (op één na) komen uit de omgeving van Nador, Taza en El Hoceima (Rifgebied). Wat de vrouwen ook allemaal gemeen hebben is dat het getrouwde vrouwen zijn met kinderen. Ze hebben allemaal gemiddeld gezien grote gezinnen waardoor de kinderen ook weer contacten maken met andere grote gezinnen. Door de intensieve contacten is de sociale controle erg groot. Iedereen kent elkaar immers.

Door de taalbarrière is het voor de vrouwen moeilijk om contacten te leggen met vrouwen met een andere achtergrond. De contacten met vrouwen met een andere achtergrond hebben dan ook een erg beperkt karakter. Ze zijn door deze (taal)barrière dan ook vaak op elkaar aangewezen op verschillende gebieden.

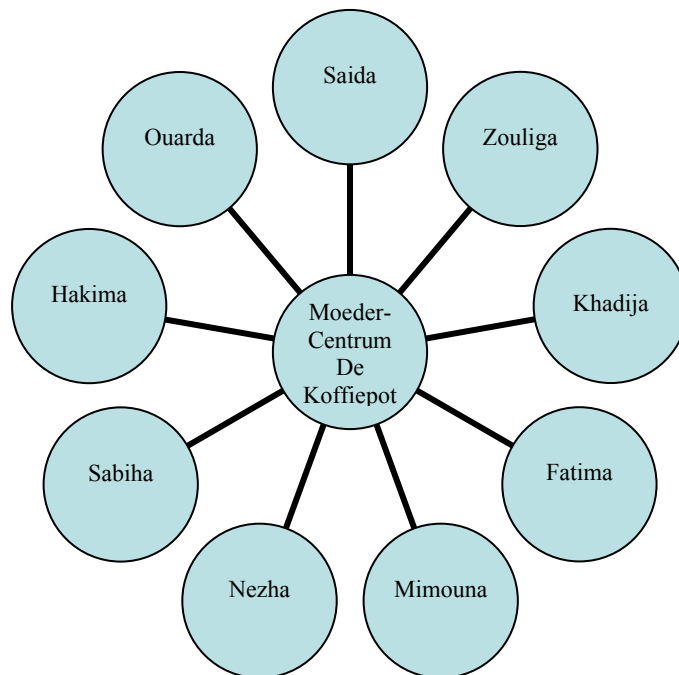
1.2.2. De leslocaties

De onderzoeksdoelgroep volgt les op twee verschillende leslocaties: Moskee El Islam en moedercentrum De Koffiepot. Moskee El Islam bevindt zich in de Haagse Schilderswijk en De Koffiepot in het Haagse Laakkwartier. Het uitgangspunt van de gemeente Den Haag bij het aanwijzen van de leslocaties is dat deze zich in de buurt van het adres van de vrouwen moet bevinden om de drempel te verlagen. Wanneer deze dichtbij is, zullen de vrouwen ook makkelijker naar de lessen komen. Dit laatste is ook het geval. De vrouwen vinden het gemak dat het zo dichtbij is erg prettig.

Het gaat ook veelal om vrouwen die nauwelijks de deur uit komen. Door de leslocaties dicht in de buurt te hebben, en het feit dat het een bekende locatie is (zo is moskee El Islam een bekende en vertrouwde plek voor de vrouwen, omdat ze daar veelal voor het gebed komen, en De Koffiepot kennen de vrouwen vaak van naam en van de verschillende vrouwenactiviteiten die daar plaats vinden) is het een stuk makkelijker om daar naartoe te gaan voor de inburgeringstrajecten.

De vrouwen en de leslocatie moskee El Islam

De vrouwen en de leslocatie moedercentrum De Koffiepot

1.2.3. Mijn rol als onderzoeker

Zelf heb ik ook een Marokkaans Berberse achtergrond. Dit zorgt er in ieder geval voor dat er geen sprake is van een taalbarrière. Ook kan ik langs andere wegen de vrouwen bevragen om bepaalde zaken te verduidelijken. Marokkaanse Berbervrouwen praten namelijk veel met beeldspraak. Het feit dat er geen taalbarrière is maakt het des te makkelijker om het gesprek heel intensief te voeren. Ik heb immers geen tolk nodig. Hierdoor riskeer ik geen vertaalinterpretaties van een derde. Dit maakt de sfeer erg toegankelijk voor de vrouwen. Omdat ik zelf ook van Marokkaanse/Berberse origine ben en de vrouwen vanuit de inburgeringstrajecten ook ken, is er een zekere vertrouwensband aanwezig. Uit ervaring heb ik vaker gemerkt dat de vrouwen tijdens de lessen of tijdens één op één gesprekken veel persoonlijke zaken loslaten. Ze zeggen wel vaak na afloop: *“dit moet je niet aan de andere vrouwen vertellen”*.

Omdat ik van dezelfde afkomst ben als de vrouwen weet ik hoe de cultuur en de leefwereld van de vrouwen eruit ziet en in elkaar zit en op welke culturele waarden en normen deze is gebaseerd. Ik kan hierdoor goed inschatten wanneer bepaalde vragen het beste gesteld kunnen worden. Waar veel onderzoekers in ander onderzoek met deze doelgroep tegenaan lopen zoals de culturele –en taalbarrière, heb ik vooral een groot voordeel.

1.2.4. Aanpak

Uit mijn eigen ervaring met de vrouwen weet ik dat het stellen van vragen met onderzoeksdoeleinden gevoelig ligt en vrouwen dan snel kunnen afhaken en achterdochtig kunnen worden. Om deze reden heb ik ervoor gekozen om bij het maken van de afspraken de vrouwen niet gelijk te informeren over mijn onderzoek. Ik nodig de vrouwen uit o.b.v. een gesprek over hoe het traject verloopt. Pas wanneer de vrouwen op afspraak verschijnen en na een kort gesprek zal ik hen op de hoogte stellen van mijn onderzoek.

Om de sfeer goed te houden heb ik voor uiteenlopende vragen gekozen. Ik stel dus ook vragen die minder betrekking hebben op mijn onderzoek, maar waardoor ik wel een gemoedelijke sfeer kan creëren waardoor de vrouwen ook zullen antwoorden wanneer ik doorvraag. Ook zijn dit soort vragen belangrijk, omdat de antwoorden hierop inzichten kunnen bieden in de waarden en normen die zij belangrijk vinden en hun leefwereld.

Aan de hand van 16 diepte-interviews wil ik op inductieve wijze erachter komen wat de achterliggende redenen zijn voor waarom de vrouwen bepaalde stappen binnen het inburgeringstraject niet durven, kunnen of willen nemen. Ik zal mezelf bij de vragen vooral richten op de verschillende elementen die voor deze Marokkaanse Berbervrouwen een erg belangrijke rol spelen in hun dagelijks leven en op hun beleving inzake het inburgeringstraject (zie bijlage III).

Het onderzoek zal twee fasen kennen. Ik zal namelijk geen opnameapparatuur gebruiken. De reden hiervoor is omdat ik uit ervaring weet dat dit een negatieve uitwerking kan hebben op het onderzoek. De vrouwen zijn namelijk snel achterdochtig wanneer er iets plaats vindt met opnameapparatuur. Omdat ik heb besloten geen opnameapparatuur te

gebruiken, is het belangrijk dat ik de vrouwen op twee momenten interview om na te gaan of ik het allemaal goed heb begrepen en of ik bij nader inzien toch nog bepaalde antwoorden verder toegelicht wil hebben en of mijn interpretatie wel klopt. In de eerste fase zal ik kijken naar wat de meest voorkomende drempels zijn. Ik zal dan vooral kijken of deze bij verschillende vrouwen voor komen en in welke context. In de tweede fase zal in worden gegaan op datgene wat er in de eerste fase naar voren is gekomen en deze verder worden verdiept door verder te vragen. Ook zal ik tijdens deze fase met de vrouwen deelnemen aan de externe activiteiten om deze gelegenheid aan te grijpen om nog dichterbij de leefwereld van deze vrouwen te komen. De afspraken zullen plaatsvinden in een voor hun vertrouwde omgeving, de leslocatie.

De resultaten zullen vervolgens geanalyseerd worden, en hieruit zal een model worden gevormd. Aan de hand van de resultaten en het model zullen er aanbevelingen worden gedaan.

1.3. Opbouw scriptie

Na de inleiding en de onderzoeksopzet zal er in hoofdstuk 2 ingegaan worden op de achtergrond van de Marokkaanse Berbervrouw. In dit hoofdstuk zullen belangrijke sociaal-culturele waarden aan bod komen: het collectief, eer, sociale controle, roddel. Het collectief zal in hoofdstuk 2 een prominente rol innemen.

In hoofdstuk 3 zal een belangrijk element van de Marokkaanse Berbercultuur worden uitgewerkt, de rol van eer en hoe deze verband houdt met het deelnemen aan het inburgeringstraject. In hoofdstuk 4 zal een ander belangrijk element worden uitgewerkt, roddel. Ook deze zal worden afgezet tegen het deelnemen aan het inburgeringstraject. In hoofdstuk 5 zal worden gekeken hoe de verschillende culturele elementen zich tot elkaar verhouden en zal er een model worden ontwikkeld. Dit is tevens de conclusie van het onderzoek. In hoofdstuk 6 zullen er tot slot een aantal aanbevelingen worden gedaan.

Hoofdstuk 2 De Marokkaanse Berbervrouw en het collectieve gedrag

2.1. Inleiding

Om de vraagstelling te kunnen beantwoorden is het van belang dat er aandacht aan de achtergrond van de Marokkaanse Berbervrouw en haar directe omgeving wordt besteedt. In dit hoofdstuk zal de aandacht uitgaan naar het Marokkaanse (Berber) gezin en de gemeenschap en de rol van de Marokkaanse Berbervrouw hierin. In dit gezin en de gemeenschap staan een aantal zaken centraal die betrekking hebben op hoe de leden zich in het dagelijks leven bewegen. In verschillende literatuur komen een aantal zaken duidelijk naar voren die een uiterst belangrijke rol innemen in deze cultuur en gemeenschap zoals respect, eer, schaamte en de specifieke rolverdeling, rol van sociale controle en roddel. Al deze zaken liggen in het verlengde van een belangrijk element, het collectief (in Nederland) of te wel de gemeenschap (in Marokko). Dit is een belangrijk element van de structuur van deze samenleving. In dit hoofdstuk zullen de verschillende elementen in algemene zin worden besproken. Op het collectief en de gevolgen voor de opstelling van de vrouwen tijdens de inburgeringstrajecten zal inhoudelijk worden ingegaan in dit hoofdstuk. Omdat veel van deze belangrijke waarden ook betrekking hebben op waarden die vanuit de opvoeding worden meegegeven, zal in dit hoofdstuk ook literatuur worden gebruikt wat betrekking heeft op de opvoeding van kinderen in deze cultuur. Dit geeft een goede weergave van wat de vrouwen ook nu nog steeds belangrijk vinden en hoe ze zichzelf en de eigen familie graag zien.

2.2. Het sociale netwerk en de belemmeringen hiervan

Een algemeen en belangrijk kenmerk van deze doelgroep vrouwen, is dat ze een groot sociaal (homogeen) netwerk hebben. Deze vrouwen zijn op verschillende gebieden op elkaar aangewezen in hun dagelijks leven. Ook komen ze elkaar vaak tegen: op de school van de kinderen, de kinderen spelen vaak met elkaar samen, feestjes etc. De vrouwen

houden dan ook veel rekening met de ogen van de andere vrouwen. Hoe de vrouwen elkaars aanwezigheid in de groep zien is in alle interviews duidelijk aan bod gekomen. Opvallend is dat niet de positieve aspecten als de ondersteuning van elkaar in het dagelijks leven van dit collectief genoemd worden. Dit wil echter niet zeggen dat deze er niet is. Het enige wat als positief wordt gekenmerkt is de gezelligheid tijdens de lessen. Zo wordt er tijdens de lessen vooral gezellig bijgepraat. Vooral de negatieve aspecten die als storend worden gekenmerkt komen in alle gesprekken naar voren. Ze geven vooral aan dat er veel op elkaar wordt gelet in de groep en dat ze hier erg veel last van hebben. Maar tegelijkertijd zijn ze gedwongen er zelf aan mee te doen. Ze kunnen immers geen afwijkende houding aannemen omdat ze dan buiten de boot vallen met alle gevolgen van dien. Maar wat is nu precies de angst van deze vrouwen? Waar zijn ze nu bang voor om in aangetast te worden? Om achter de echte gevolgen van het uitgesloten worden van de groep te komen, was een grote en intensieve opgave. In de volgende hoofdstukken zal hier verder op worden ingegaan.

Omdat het collectieve gedrag of de aanwezigheid van de rest van de groep de vrouwen op verschillende manieren kan beïnvloeden, heb ik bij het voeren van de interviews een opsplitsing gemaakt. Zo heb ik gelet op: in hoeverre zijn de vrouwen in staat om voor hun mening uit te komen in de groep en in hoeverre is er sprake van volggedrag bij het deelnemen aan de externe activiteiten? Op beide gebieden lijkt hier sprake te zijn van collectief gedrag. Een goed voorbeeld hiervan is Rahma. Rahma komt uit het Noord Oosten van Marokko uit de stad Nador. De rest van de groep komt veelal uit de omstreken van El Hoceima. Ondanks het feit dat zij uit een andere stamstreek uit Marokko komt vergeleken met de andere vrouwen, kan zij erg moeilijk voor haar mening uitkomen. Dit heeft voornamelijk te maken met het feit dat ze wel de rest van het jaar met de vrouwen in dezelfde groep zit. Ze kent de vrouwen ook uit haar buurt en onderhoudt in haar dagelijkse leven ook contact met deze vrouwen. Hiernaast komt ze de vrouwen tegen in de buurt. Het is dan lastig om een bepaalde stempel gedrukt te krijgen als iemand met een afwijkende opvatting. Ze is immers ook Riffijnse. Zij zegt hierover:

“Het is niet prettig dat de vrouwen veel Berbers praten onderling. Ik heb geen echte vriendinnen in de klas. Ik kom namelijk uit een andere stamstreek

uit Marokko. Ik versta het dialect van de vrouwen dan ook niet zo goed. Maar ik ken de vrouwen wel van de buurt. Ik kom nooit voor mijn mening uit in de groep. De vrouwen vallen elkaar namelijk snel aan wanneer je een andere mening hebt. Ik hou me dan liever stil, al ben ik het niet met ze eens.” (Rahma)

Mimouna heeft wel veel vriendinnen in de groep. Maar ook zij houdt, ondanks haar mondigheid vergeleken met de andere vrouwen in de groep, in groepsverband ook rekening met de hele groep. Zij zegt hierover: *“Ik kan goed voor mezelf vertellen wat ik van iets vind. Maar in de groep zie ik dat veel vrouwen liever stil blijven. Ik doe dat dan zelf ook” (Mimouna)*. Verschillende vrouwen geven ook aan dat dit een belangrijke drempel is om goed het traject te volgen. Tegelijkertijd weten ze van elkaar dat ze in hun privéleven regelmatig dingen doen die indruisen tegen de gedeelde gedachte van het collectief. Tegen elkaar durven ze hier niet voor uit te komen. Het commentaar op dit gedrag wordt bij iemand anders geleverd zoals de buurvrouw. Ze beseffen zich tevens dat ze op deze manier hun eigen ontwikkeling tegenhouden, maar toch kunnen ze zich niet aan deze situatie onttrekken. Twee van de vrouwen zeggen hier het volgende over:

“De vrouwen geven aan niet mee te willen, terwijl ze in de vrije tijd alles gewoon doen. Hypocriet gedrag hebben de meeste vrouwen in de groep. Je weet hoe wij Amazighvrouwen⁶ zijn, we hebben geen lef om elkaar te stimuleren in positief opzicht en dan gezamenlijk samen ergens aan deel te nemen. Wij doen precies het omgekeerde. Iedereen volgt elkaar in het gedrag. Niemand durft apart een besluit te nemen. Als twee vrouwen nee zeggen dan zegt de rest ook gelijk nee. Dan roept ineens iedereen ‘we willen niet op straat rondhangen’.” (Himout)

⁶ Amazighvrouwen duidt in deze scriptie op de Riffijnse vrouwen die aan dit onderzoek hebben deelgenomen. Amazigh heeft echter in het dagelijkse taalgebruik en de literatuur een veel bredere betekenis. Deze heeft betrekking op verschillende Berberstammen die afkomstig zijn uit Noord Afrika.

Ook andere vrouwen wezen tijdens het gesprek op het ‘hypocriete’ gedrag, zoals ze dit zelf noemen. De vrouwen zijn zich dus bewust van het feit dat de andere vrouwen een grote rol spelen in hun beweegredenen. Zelfs de vrouwen die bekend staan om het feit dat zij een grote rol spelen in het collectief als Saida en de vrouwen beperkingen opleggen in het bewegen zien deze beperking. *“Er is een hele grote beperking, en dat is dat wij altijd naar elkaar kijken. Wij Amazighvrouwen zijn niet stimulerend op dit gebied.” (Saida)*

Veel vrouwen storen zich duidelijk aan dit gedrag. Ze noemen het hypocriet, schijnheilig, stom en achterlijk. Maar toch blijft het een grote en belangrijke rol spelen. Het is bijna een soort van wanhoopspoging om maar niet buiten de groep te vallen en om bij de “ingroup” te blijven horen. De vrouwen trekken immers ongeveer anderhalf jaar met elkaar op in een inburgeringstraject.

De vrouwen wijzen in de gesprekken continu naar elkaar. Ze praten zelden over zichzelf. Ze hebben het vooral over hoe ze denken dat de andere vrouwen over ze denken en wat de gevolgen zijn van hun handelingen op hoe er vervolgens over ze wordt gedacht. Vooral op het gebied van intrinsieke waarden als “hoe ziet iemand mij als persoon in de gemeenschap” speelt deze collectieve groep een belangrijke rol. Het is echter niet het geval dat de groep alleen een rol zal spelen wanneer de vrouwen een hechte groep zijn. Veelal is het feit dat de vrouwen elkaar regelmatig zien, los van het feit of ze wel of geen intens contact hebben naast de lessen, voldoende om een collectief te vormen en het collectieve gedrag erbij op gang te brengen. Ze zijn zich ervan bewust dat ze elkaar kennen omdat ze in dezelfde buurt wonen. Ook weten ze dat de contacten en uitwisseling van gesprekken een belangrijk onderdeel is van de Marokkaanse cultuur. Naast het bewustzijn dat de directe vrouwen in de groep elkaar kennen, speelt ook het feit dat deze iets zullen door vertellen waardoor het uiteindelijk bij de eigen familie terecht komt een rol. Uit verschillende uitspraken is te merken dat de vrouwen veel waarde hechten aan de relevante anderen in de groep. De vraag die nu rijst is: hoe bepalend is deze voor het goed deelnemen aan het inburgeringstraject?

Er kan gerust gezegd worden dat dit element problematisch is voor het goed kunnen deelnemen aan het inburgeringstraject. De vrouwen doen hierover de volgende uitspraken:

“Bij de externe activiteiten krijg je snel volggedrag. Ik zelf heb dat ook. Je wordt dan onzeker en ik denk dan dat het maar beter is dat ik ook maar niet meega, je weet maar nooit.” (Safia)

“Als niemand mee naar buiten gaat dan ga ik ook niet. Ze gaan zich dan afvragen waarom jij wel wilt gaan (in negatieve zin). Ze gaan dan achter je rug om roddelen. Ze zullen dan zeggen dat ik de enige ben die mee naar buiten gaat, ik val dan wel gelijk buiten de groep. De meeste vrouwen zeggen dat ze niet van hun man naar buiten mogen of van de Islam. De vrouwen die dan hun zin krijgen en vervolgens niet meegaan doen net alsof ze beter zijn dan de rest.” (Ouarda)

Bij deze groep vrouwen zal de aanwezigheid van elkaar in de groep en het feit dat ze elkaar ook van buiten de lessen kennen, de buurt, vooral duiden op de sociale controle. Zoals de vrouwen aangeven, durven en kunnen ze belangrijke stappen, die juist zo essentieel zijn voor de inburgering en hiermee ook voor de integratie, niet te nemen. Juist bij de participatieve elementen die dit zouden kunnen bevorderen is dan ook veel weerstand. Het zijn immers deze activiteiten die gedrag van de vrouwen vragen als een mobiele en actieve houding, die normen en waarden met zich meebrengen die juist indruisen tegen de waarden in deze collectieve cultuur.

In de groep moet je of in een onafhankelijkheidsrelatie staan tot de vrouwen of je moet een taboedoorbrekend doel voor ogen hebben en deze ook in praktijk brengen om dit groepsproces te doorbreken. Beide zijn bij deze doelgroep niet het geval. Het resultaat is dat de vrouwen in eerste instantie graag een integratiestap willen zetten d.m.v. deelname aan participatieve elementen van het inburgeringsprogramma, maar tegelijkertijd de andere vrouwen in hun fysieke en mentale stappen meenemen. De afweging die de vrouwen hiervoor moeten maken is een zeer moeilijke. Het gevolg is dat ze besluiten om sociaal wenselijk gedrag te vertonen: niet deelnemen aan de externe activiteiten of de illusie wekken dat je deze activiteiten bezwaarlijk vindt.

2.3. Oorzaken voor collectief gedrag

Collectief gedrag wordt vaak besproken in de context als iets wat achterhaald is. In de Nederlandse/Westerse samenleving waar steeds meer sprake is van individualisering lijkt steeds minder ruimte te zijn voor collectief gedrag in de zin van het rekening houden met wat andere van je denken, met als gevolg dat men het gedrag hier compleet in gaat aanpassen. Echter, bij deze doelgroep vrouwen, die inmiddels al weer 10, 20 soms zelfs 30 jaar in Nederland woont, is deze individualisering nog ver te zoeken. Het is dan ook interessant om te kijken hoe collectief gedrag zich ontwikkelt en waarom deze juist in deze context zo intensief aanwezig is.

Collectief gedrag ontwikkelt zich omdat gewoonten en bepaalde waarden die direct samenhangen met de omliggende samenleving in stand moeten worden gehouden. Collectieve waarden kunnen echter alleen overeind blijven wanneer mensen deze delen door het gesproken woord en door hun gedrag. Vooral wanneer de omstandigheden veranderen speelt collectief gedrag een belangrijke rol. Door de komst naar Nederland van deze doelgroep is het handhaven van belangrijke waarden door een collectief te vormen belangrijker geworden. Park en Turner (1967) omschrijven dit in hun werk door aan te geven dat extreme gevallen van collectief gedrag juist ontstaan omdat er een continue aanpassing moet plaatsvinden in de sociale structuur. Dit komt tot uiting in het collectieve gedrag wat vervolgens wordt vertoond in de nieuwe of aangepaste omgeving. Het is bekend dat deze vrouwen een migratiegeschiedenis achter de rug hebben. De voor hen vanzelfsprekende waarden in Marokko, zijn dat in Nederland in veel mindere mate. Deze oudkomers hebben dan ook met hun komst een Marokkaanse cultuur uit de jaren '60-'70 meegenomen naar Nederland (Bouhalhoul en van der Zwaard, 1996). Ze zijn zich hier in de praktijk stevig aan vast blijven houden. Een veel gehoord fenomeen is dan ook dat de Marokkaanse cultuur hier in Nederland ook geen verandering heeft ondergaan zoals deze die in Marokko heeft plaatsgevonden. Dit is mede het gevolg van de collectief, waarin het op elkaar letten centraal staat, dat ze zijn gaan vormen in Nederland.

De algemene aanname die er m.b.t. het collectieve gedrag heerst, is dat men minder waarde hecht aan het collectieve gedrag naarmate mensen elkaar minder kennen. Dit is echter een misvatting. Het feit dat de vrouwen bij elkaar in de groep zitten voor een

bepaalde periode, brengt met zich mee dat ondanks het feit dat de vrouwen elkaar in de eigen tijd minder zien, ze ongewild toch erg veel waarde zullen hechten aan hun omstanders. De vrouwen kennen elkaar vooral sinds hun komst naar Nederland. Doordat ze zich bij elkaar zijn gaan vestigen en doordat de migratie volgens bepaalde patronen heeft plaatsgevonden, zijn deze vrouwen bij elkaar in de buurt komen te wonen. Dit zal dan ook ongetwijfeld gevolgen hebben voor hun gedrag. Park en Turner (1967) omschrijven het collectieve gedrag als zijnde iets wat gestoeld is op het samenkomen en een gezamenlijk gedeelde gedachte. Een collectief met daarbij collectieve gedrag hoeft dus niet per definitie een gemeenschap te zijn. De aanwezigheid van deze vrouwen en de gedeelde gedachte over het gedrag zorgt ervoor dat er in sterke mate collectief gedrag ontstaat. Het belangrijkste in dit geheel is de sociale interactie. De aanwezigheid van elkaar is dan ook i.p. de belangrijkste voorwaarde. Deze sociale interactie kan ook worden opgevat als sociale controle.

Achterdocht lijkt een belangrijke rol te spelen in dit collectieve gedrag van de vrouwen. Op het moment dat de ene niet mee gaat dan denken de andere vrouwen al snel: *“daar zal wel een goede reden achter zitten, laat ik ook maar niet gaan. Je weet maar nooit”*.

De reden waarom de vrouwen zich zo gedragen is een uitvloeisel van de sociaalculturele achtergrond van deze vrouwen. Cammaert (1985) heeft in haar werk veel aandacht aan de Marokkaanse Berbervrouw en haar sociaalculturele achtergrond besteed. Zij omschrijft de voor hun belangrijke waarden en hoe deze vrouwen zich in zowel land van herkomst als in hun nieuwe leefomgeving bewegen. Om de geïnterviewde vrouwen goed te begrijpen is het van belang om ook specifiek aandacht te besteden aan de achtergrond van deze vrouwen. In de volgende paragraaf zal hier verder op in worden gegaan.

2.3.1. Het huwelijk als uitbreiding van het netwerk: man, kinderen, schoonfamilie, buren en de nieuwe omgeving

Een belangrijk instituut in de Marokkaanse cultuur is het huwelijk. De waarden van het vrouw zijn en hoe deze zich tot haar nieuwe netwerk verhoudt, worden bij het trouwen al snel duidelijk. Bij het trouwen breidt het netwerk van deze vrouw zich in een aanzienlijk opzicht uit. De reden waarom ik hier aan refereer is erg belangrijk omdat in de rol van

sociale controle deze nieuwe relevante anderen ook een prominente rol innemen, zo zal uit een van de interviews duidelijk naar voren komen. Cammaert (1985) zegt hier het volgende over:

“Sociaal gezien ontstaat door het huwelijk een nieuw netwerk dat veel verder reikt dan de twee personen rond wie het huwelijksritueel draait...Dit ritueel leidt op zijn beurt tot de overgang naar het moederschap.”

(Cammaert, 1985; 43)

Het netwerk zoals deze in Marokko eruit zag hebben de vrouwen min of meer naar Nederland meegenomen. In de nieuwe context spelen naast de familie ook de nieuwe burens een belangrijke rol. Hiernaast wordt ook het moederschap genoemd. Ook de kinderen van deze vrouwen komen in aanraking met andere kinderen en dus andere gezinnen. Het netwerk van de Marokkaanse Berbervrouw wordt hierdoor wederom uitgebreid. Ouders spreken over de kinderen van anderen in termen van “het zijn de kinderen van (naam ouders)”.

In verschillende gesprekken refereren de vrouwen ook aan de rol van de man in dit geheel. Zo geven ze aan dat er een angst bestaat dat de mannen indirect erachter kunnen komen dat de vrouwen hebben deelgenomen aan iets waar ze niet van op de hoogte zijn en wat schadelijk kan zijn voor de reputatie van de man. Zouliga zegt hierover het volgende:

“In eerste instantie gaan alle vrouwen mee, maar dan zegt één vrouw nee, dan zegt de volgende ook ineens nee. Als één vrouw zich verzet, begint de rest van de groep ook gelijk. Voor je het weet wil niemand meer mee. Niemand heeft het dan nog over wat het doel van de activiteit was. Iedereen gaat volgedrag vertonen. Wij Marokkanen letten erg op elkaar. Ze gaan elkaar dan bang maken: wat als je in de krant komt te staan en je man ziet je? Iedereen wordt dan ineens gelijk bang. De vrouwen zijn dan bang dat de anderen over ze zullen gaan roddelen.” (Zouliga)

Dit duidt op een duidelijke, en voor deze vrouwen een belangrijke rolverdeling, wat er van de man en de vrouw wordt verwacht en wat wel en niet kan. Een van de belangrijkste dingen die hier gelijk naar voren komt, en ook in de literatuur snel de kop op steken (Cammaert, 1985), is dat de eer van de man naar buiten niet geschonden mag worden door het gedrag van de vrouw en de kinderen. Vooral het gedrag van de vrouw is erg belangrijk. Van haar wordt immers verwacht dat ze verstandig is. Dit komt vooral tot uiting in de duidelijke rolverdeling. Er is een duidelijke scheiding tussen de binnenwereld en de buitenwereld binnen de Marokkaanse Berberfamilie. Er zijn dan ook duidelijke regels voor hoe de vrouwen zich dient te gedragen, te kleden en te bewegen.

“De interne leefruimte is gebonden aan de woning, aan de groep die deze ruimte bewoont en is de kern van het vrouwen netwerk, dat zich van daaruit ontwikkelt tot een relatief gesloten en in menig opzicht verdoken circuit. Daarbuiten leeft een andere realiteit, waarin voornamelijk mannen actief optreden -een wereld waar zij echter de interne kern moet vertegenwoordigen en verdedigen.” (Migrantenstudies, 2003: 45)

De scheiding tussen de binnen –en buitenwereld zit hem vooral in de taakverdeling. Zo is de buitenwereld vooral de mannenwereld en de binnenwereld de vrouwenwereld.

De getrouwde vrouw komt in een hiërarchisch netwerk terecht. Het meest belangrijke aan haar rol is wanneer ze familie of naasten bezoekt “het cluster verlaat”, er een transgressie wordt geactualiseerd van de interne vrouwenwereld naar de buitenwereld (Cammaert, 1985). In de meeste gevallen is het zo dat er een duidelijke reden moet zijn om het huis te verlaten. Dit kan niet voor elke gelegenheid gebeuren. Het plegen van overleg hierover speelt een belangrijke rol in het geheel. Deze begrenzing uit zich niet alleen in de beperkte bewegingsvrijheid, maar ook in haar eigen persoon, haar manier van kleding, de manier van bewegen. Tijdens de lessen lieten veel vrouwen weten dat ze eerst met de man moesten overleggen of ze wel of niet mochten deelnemen aan een activiteit.

Zoals aangegeven speelt de eer van de man en hiermee de eer van het gezin een belangrijke rol in de Marokkaanse Berberbevolking. De waarde van de kinderen, het huis en de vrouw hangt van de eer van de man af. Op het moment dat de eer van een van

dezen wordt geraakt komt de eer van de man ter discussie gesteld. Het is dus een gezamenlijke verantwoordelijkheid wat elk lid van het gezin heeft.

“Vandaar dat hij dit territorium moet verdedigen...Deze dienen zich zodanig te gedragen dat de eer van hun echtgenoot of vader niet in het gedrang komt – d.i. ze moeten zich aan zijn gezag onderwerpen.”
(Cammaert, 1985; 118)

Het zijn dan ook de vaders die de morele opvoeding op zich nemen, het gezin corrigeren en alles in de gaten houden (Distelbrink, Geense en Pels, 2005). Verschillende vrouwen leggen zich min of min neer bij dit feit. Wanneer ze hierop aangesproken worden dan geven ze aan dat ze dit graag anders hadden gezien en zeggen dan *“je weet hoe wij Amazighvrouwen zijn”*, met vaak een teleurstellende toon. Tegelijkertijd proef je dan ook een soort *“gevangene toon”*. Al zouden ze het anders willen en zouden ze de kans hiervoor van de man krijgen dan nog heb je de andere Berbermensen die in de buurt wonen. Deze houden alles nauw in de gaten. Zij zouden hier een duidelijk oordeel over hebben. De mannen van deze vrouwen zouden ook een duidelijk oordeel kunnen vormen over de echtgenoot van de betreffende vrouw, wat weer het gehele gezin en soms ook de rest van de familie beïnvloedt. De sociale wenselijkheid van dit gedrag moet dan ook nauw in ogenschouw worden gehouden bij elke stap die de betreffende vrouw neemt. Maar waar zijn de Berbermannen dan bang voor? Wat zou hun eer dan kunnen aantasten? Dit alles heeft te maken met de perceptie van de betreffende persoon op de nieuwe (nu al weer oude) omgeving en de bewoners ervan. Deze wordt veelal tegen de eigen cultuur afgezet. De eigen cultuur is per definitie goed. Belangrijke waarden worden veelal binnen deze cultuur aan de vrouw gekoppeld. Ook wordt deze vrouw weer afgezet tegen de vrouw die ze absoluut niet mogen nabootsen, namelijk de Westerse vrouw. De gedachte over deze Westerse vrouw wordt als volgt omschreven:

“De fundamenteel negatieve visie t.a.v. de Europese vrouw (vrijheid wordt generationaliseerd als zijnde het loslaten van de zeden) heeft sinds de emigratie uit het thuisland weinig verandering ondergaan. De Berber

vertrouwt deze vreemde omgeving niet en zal derhalve uit veiligheidsoverwegingen – zijn eer staat immers op het spel- zijn vrouw verbieden het huis te verlaten.” (Distelbrink, Geense en Pels, 2005; 178).

Anno 2008 kan men zien dat de meeste vrouwen gevrijwaard zijn van deze opsluiting. De nieuwe samenleving wordt niet in zijn geheel als dusdanig negatief gezien. De vrouwen nemen deel aan o.a. inburgeringscursussen. De grenzen worden echter nog steeds duidelijk in de gaten gehouden en er worden langs nieuwe wegen nieuwe grenzen gesteld zoals: waar mag je wel aan deelnemen en niet binnen een inburgeringstraject, hoe kleed je je, hoe beweeg je je in de openbare ruimte? Er gelden regels binnen deze gemeenschap die geheel op zich zelf staand lijken: *“Het lijkt er derhalve sterk op, dat de gecreëerde mediaire zone tussen de Berberse thuiswereld en de autochtone of niet-Berberse wereld zich tot een autonoom systeem ontwikkelt met eigen grenzen.”* (Distelbrink, Geense en Pels, 2005; 212)

De belangrijkste grens is echter dat de scheiding tussen de seksen in het openbaar blijft gewaarborgd. De vrouw zal zich dan ook niet mengen in zaken die dit laatste als voorwaarde hebben. De waarborging van deze grens vindt plaats door de ogen van de anderen, oftewel de sociale controle waarin het elkaar in de gaten houden een belangrijk element vormt.

2.3.2. Belangrijke waarden in de opvoeding: met verstand handelen

Tijdens een van de interviews heeft een van de vrouwen een nieuw en belangrijk element ingebracht wat het gedrag van de vrouwen beïnvloedt. Zij noemde de opvoeding als belangrijk element. Zo zegt zij hierover:

“Wij kunnen ons niet zo makkelijk naar buiten mee laten nemen. Ook zouden we nooit les kunnen volgen met mannen in de groep. Wij zijn van jongs af aan zo opgevoed. Als je dat nooit hebt aangeleerd is het onmogelijk om dat op latere leeftijd nog wel te doen. Alles begint bij de opvoeding.”
(Tamimount)

Om te begrijpen wat deze vrouwen nu precies onder correct en incorrect gedrag verstaan, is het goed om inzicht te hebben in bepaalde aspecten die al op zeer jonge leeftijd worden meegegeven aan de kinderen. Tegelijkertijd zegt het niet alleen veel over hoe zij de kinderen zelf opvoeden, maar ook over wat hun ideaalbeeld is van hoe een Berberman/vrouw zich moet gedragen en hoe zij zichzelf graag zien.

Al op zeer jonge leeftijd krijgen de kinderen belangrijke waarden en normen mee die min of meer bepalend zijn voor hoe deze zich in de toekomst zullen gedragen. Het zegt alles over de perceptie van de ouders op wat goed en slecht is, wat acceptabel en onacceptabel is. Deze aspecten liggen veelal in sociaal verband, d.w.z. dat het geïntegreerd is in een gezamenlijke definitie van een begrip waar alle leden zich aan dienen te houden en waarin de leden elkaar in het collectief in de gaten houden en op afrekenen. Een van de belangrijkste gedragvoorschriften is dat je je ‘verstandig’ gedraagt. Onder verstandig wordt in de Marokkaanse cultuur het volgende verstaan:

“In de Marokkaanse opvoeding vormt ‘aql’⁷ het leidende concept, dat staat voor de (sociale) wijsheid om in uiteenlopende omstandigheden een balans te vinden tussen individuele behoeften en belangen en collectieve eisen en noden. Tegen de midden-adolescentie wordt van jongeren verwacht dat zij in deze zin verantwoordelijk zijn. De succesvolle oudere adolescent, degene met ‘aql, weet hoe zich te gedragen al naar gelang de context en aanwezige personen. Ook weet zij of hij conflicten te vermijden indien tegenstrijdige verwachtingen vanuit de familie, vriendenkring en de bredere samenleving verzoend moeten worden (Davis & Davis, ibid.). Het nagestreefde zelfbeeld kenmerkt zich dus door de vaardigheid om zich soepel te bewegen door (conflicterende) sociale contexten, en daarbij steeds de juiste afweging te maken tussen het dienen van persoonlijke behoeften en aanpassing aan de geldende gedragseisen.” (Migrantenstudies, 2003; 3)

⁷ Aql is het Arabische woord voor het verstand. Dit is de letterlijke vertaling. In de Marokkaanse cultuur wordt deze aql op verschillende manieren geïnterpreteerd. De interpretatie hangt van de sociale omgeving af.

Het opvallende is dat er al op zeer jonge leeftijd wordt verwacht dat je in staat moet zijn om je in een sociale context goed te bewegen. De ogen van relevante anderen worden continu in het achterhoofd gehouden. Dit zijn niet alleen voor de jongeren belangrijke waarden. Deze waarden gelden nog veel meer voor volwassenen. Een misstap in de sociale context kan grote gevolgen hebben voor je positie binnen het collectief en op de perceptie die anderen vanaf dat moment van je hebben. Je moet je dus “verantwoordelijk” gedragen zoals de cultuur en de context dat van je verwachten.

Ook na de migratie hebben deze waarden niet aan betekenis verloren. Sociale wijsheid en verantwoordelijkheid zijn belangrijke elementen gebleven binnen de Marokkaanse cultuur. Deze sociale wijsheid wordt geïnterpreteerd door het gedrag wat men vertoont, hoe men spreekt in bijzijn van anderen, hoe men zich kleedt. Indien men de vergelijking maakt met de Marokkaanse bevolking in Marokko dan kan men zien dat de Nederlandse Marokkanen zelfs meer aan deze waarden zijn blijven hechten door de jaren heen. Het met verstand handelen in het Marokko van de jaren '60-'70 kent een andere betekenis in Marokko op dit moment. Veelal hoort men ook zaken als “de gastarbeiders zijn in een Marokko van de jaren '60-'70 blijven steken”, terwijl het huidige Marokko aan vele veranderingen onderhevig is geweest. Bouhalhoul en van der Zwaard (1996) zeggen in hun onderzoek dat de ouders er op hameren dat ze niet zijn veranderd en houden de oude Marokkaanse waarden en normen hoog. Als ze naar Marokko gaan dan schrikken ze regelmatig van de veranderingen daar. Ze zijn dan ook trots op zichzelf, omdat zij de ‘echte dragers’ zijn van de Marokkaanse cultuur.

Aan de begrippen sociale wijsheid en verantwoordelijkheid liggen ook hier veelal de gedragsnormen van mannen en vrouwen (duidelijke scheiding) ten grondslag. Deze heeft ook hier betrekking op de perceptie die de groepsleden hebben van de Nederlandse cultuur. *“Ouders zijn in de opvoeding erg ambivalent komen te staan tegenover de invloeden van leeftijdsgenoten, vanwege hun zorg over de Nederlandse gedoogcultuur.”* (Migrantenstudies, 2003; 5). Deze gedoogcultuur wordt veelal gezien als normloos, los, geen waarde voor respect, losbandigheid, geen scheiding tussen man en vrouw. Precies die aspecten die indruisen tegen de eigen waarden en normen. Niet alleen t.a.v. de kinderen is men ambivalenter komen te staan, maar ook t.a.v. de vrouwen. In de interviews komt dit ook duidelijk naar voren in de houding van de man t.a.v. de vrouw.

Persianity (1966) omschrijft wat voor man-vrouw verhouding vooral in de Mediterrane cultuur typerend is. In hoofdstuk 3 zal hier dieper op in worden gegaan.

Andere belangrijke kenmerken zijn eer en schaamte. Dit is iets wat kinderen al van jongs af aan moeten leren tonen. Dit uit zich in het kiezen van gespreksonderwerpen. Maar ook gedragingen en handelingen worden gecategoriseerd naar eer en schaamte. Wie geen schaamte kent en zich schaamteloos opstelt riskeert de eer van de familie. Alle genoemde waarden worden bepaald door de cultuur die o.a. door de religie wordt beïnvloed (Cammaert, 1985). Al met al betreft het hier eigenschappen die collectief aanvaard zijn en waar overeenstemming over is dat deze nageleefd moeten worden. Er is dus sprake van een collectieve cultuur die van jongs af aan al aan de kinderen wordt meegegeven in de opvoeding. De ogen van de buren zijn continu aanwezig en spelen een belangrijke rol hierin. Ondanks het feit dat de Marokkaanse cultuur in Marokko door de jaren heen is veranderd, zijn deze vrouwen zich toch aan deze waarden vast blijven houden. Zij dienen zich “verstandig” te gedragen binnen de groep.

2.4. Rivaliteit binnen het collectief en de gevolgen voor het inburgeringstraject

Waar het collectief vaak als harmonieus wordt gezien, is één van de kenmerken van dit collectief de rivaliteit binnen de groep. Dit is een van de kenmerken die o.a. de continue angst en de uitgedrukte frustraties van de vrouwen verklaart. Ze moeten er immers alles aan doen om binnen deze “competitie” overeind te blijven. Het sociaal bewustzijn is, zoals in de vorige paragrafen is aangegeven, een belangrijk element in de Marokkaanse cultuur. Deze rivaliteit versterkt het besef dat het netwerk zo aanwezig is en maakt de vrouwen ook bewust van het feit dat de anderen alles zien en dit makkelijk kunnen veroordelen. Deze rivaliteit binnen de “eenheid” wordt ook wel als volgt omschreven:

“In de beschikbare (ethnografische) literatuur over het sociale leven in de Rif, de regio waar de meeste Marokkanen in Nederland vandaan komen, doet zich op het eerste oog een opvallende tegenstelling voor, zoals Pels en De Haan (in druk) in een recente review laten zien. In de meest dominante zienswijze ligt een sterke nadruk op het belang van sociale eenheid en

verbondenheid, maar sommige auteurs benadrukken juist een neiging tot individualisme, competitie en ageren. Beide visies lijken op het eerste gezicht moeilijk met elkaar te rijmen. Joseph & Joseph (1987) verenigen ze door te wijzen op de gesitueerdheid van waarden en gedrag. Binnen het verband van de familie ligt een sterke nadruk op de collectivistische pool. Buiten de familie is nooit sprake van geheel vaststaande allianties; hoe de balans tussen solidariteit en wedijver daar uitpakt is mede afhankelijk van de situatie.” (Migrantenstudies, 2003; 3)

In ditzelfde werk wordt aangegeven dat er ook naar andere auteurs verwezen die dit aparte verschijnsel omschrijven.:

“Van Gemert interpreteert zijn gegevens in termen van een voor Marokkaanse mannen typerend geachte cultuur van ‘ieder voor zich’. Hij schetst het beeld van een samenleving van herkomst, waarin handhaving van de (mannelijke) eer, onderlinge competitie en wantrouwen centrale gegevens zijn in het onderlinge verkeer, zeker onder degenen die naar leeftijd en status elkaars gelijken zijn.” (Migrantenstudies, 2003; 5-6)

Deze competitie die hierboven vooral aan de mannelijke eer wordt gekoppeld, komt tevens in het gedrag van de vrouwen tot uiting. De eer van de man wordt immers door het gedrag van het hele gezin bepaald. Dit uit zich in het feit dat de vrouwen zo op elkaar moeten letten binnen de groep en erg voorzichtig zijn in de stappen die ze nemen. Dit maakt het extra belangrijk dat je als groepslid alert bent op je gedrag en geen misstap maakt. Ook in de continue angst voor de andere leden en het tegelijkertijd binnen de groep willen blijven, ondanks het feit dat de vrouwen inzien dat dit belemmerend in hun bewegen en ontwikkeling werkt, drukt deze rivaliteit zich uit. Deze frustratie drukken de vrouwen uit door te zeggen *“je weet toch hoe wij Amazighvrouwen zijn”*. Dit duidt op de onmacht van de vrouwen om dit proces tegen te gaan.

2.5. Conclusie

In dit hoofdstuk is ingegaan op de Berbervrouw, haar netwerk en de mate waarin ze rekening houdt met haar directe omgeving, of te wel het collectief. De gevolgen van de aanwezigheid van de andere vrouwen spelen een dusdanige rol in het leven van de deelnemers, dat ze continu op elkaar moeten letten en het sociaal gewenste gedrag moeten vertonen. Uit de interviews komt naar voren dat de vrouwen erg veel waarde hechten aan hun reputatie en hun rol en positie binnen de groep. Dit is de grootste aanleiding voor het volggedrag/collectieve gedrag wat de vrouwen vertonen. Dit heeft tot gevolg dat de vrouwen binnen het inburgeringstraject niet volwaardig kunnen deelnemen wanneer deze zodanig is georganiseerd dat de vrouwen in de groep elkaar kennen door een gedeelde sociaalculturele achtergrond. Deze gedeelde perceptie wordt al in de opvoeding meegegeven. Het collectieve gedrag is er in ieder geval om deze in stand te houden binnen wisselende omstandigheden, hoe moeilijk dit voor de meeste vrouwen ook is. De positie binnen het collectief is echter erg gevoelig. Kennelijk is er een gedeelde perceptie over het begrip eer/reputatie die de vrouwen niet zo snel zullen benoemen. Wat deze reputatie of eer nu precies inhoudt zal in het volgende hoofdstuk worden besproken.

Hoofdstuk 3 Eer

3.1. Inleiding

In het vorige hoofdstuk is uitgebreid ingegaan op de Marokkaanse Berbervrouw en haar gemeenschap. Een van de belangrijke aspecten voor de vrouw zelf en voor de groep om de leden te kunnen beoordelen is de eer. In dit hoofdstuk zal dit aspect worden behandeld en via de interviews met de vrouwen worden toegelicht. Op vragen als: wat houdt deze eer nu precies in en hoe bepaalt deze het gedrag van de vrouw in de groep, zal in dit hoofdstuk aandacht aan worden besteed.

De vraag die een van de vrouwen in het interview stelde bracht mijn onderzoek tot nieuwe inzichten en een nieuwe manier van vragen stellen. Haar vraag was: *“Met de uitstapjes wilde bijna niemand mee. Ik snap dat echt niet. Ze hadden allemaal ineens afspraken. Wat neemt het nou van ze af. Niets toch?”*. (Badia)

Dit duidde op iets zeer persoonlijk en bijna ontastbaars. Iets wat de meeste vrouwen niet zo snel onder woorden zullen en kunnen brengen. Na verschillende interviews ben ik erachter gekomen dat dit duidt op de angst van het ontnemen van de eer van de betreffende vrouw. Zoals in het vorige hoofdstuk is aangegeven neemt eer een erg belangrijke rol in de Marokkaanse Berbercultuur. Aan eer wordt veelal respect ontleend en je positie binnen de gemeenschap. De collectieve eer lijkt op het eerste gezicht betrekking te hebben op de stam waar de vrouwen vanuit hun Riffijnse achtergrond deel van uitmaken. Maar indien men van binnenuit de relaties bekijkt en het uitgangspunt van de rivaliteit binnen het collectief (zie vorige hoofdstuk) in acht neemt, dan kan men zien dat deze collectieve eer een veel beperktere territorium kent, namelijk die van het gezin. Het is daarom erg belangrijk dat de eer hoog wordt gehouden binnen deze rivale cultuur. Wanneer de eer geschonden wordt heeft dit veelal tot gevolg dat er met andere ogen naar de betreffende persoon van wie de eer is geschonden en de directe verwanten wordt gekeken. Het is dan ook o.a. voor een belangrijk deel het eerverlies waar de vrouwen bang voor zijn, dit als antwoord op de vraag van Badia hierboven.

In dit hoofdstuk zullen de verschillende uitspraken van de vrouwen worden behandeld en zal verschillende literatuur worden gehanteerd om eer als belangrijk onderdeel van de cultuur van deze doelgroep weer te geven. Tevens zal er literatuur worden gebruikt wat betrekking heeft op de Mediterrane cultuur in zijn algemeen.

3.2. De goede vrouw versus de slechte vrouw

Tijdens verschillende gesprekken is naar voren gekomen dat de vrouwen het van belang vinden dat de andere vrouwen op een bepaalde manier naar hun kijken. Wat nog meer naar voren komt is de angst dat de vrouwen op een manier naar hun zullen kijken die in het verlengde staat van de “slechte vrouw”. Dit is de angst die bij de meeste vrouwen heerst. De meeste vrouwen spreken het alleen niet duidelijk uit. Wil je meetellen binnen het collectief, dan is het van cruciaal belang dat je de reputatie van de “slechte vrouw” vermijdt. De slechte vrouw is uiteraard een subjectief begrip.

De vrouwen die zo een afkeer hebben tegen de uitstapjes en van de foto's voor het portfolio, doen dat om een bepaald zelfbeeld in stand te houden. Namelijk die van “de goede vrouw”. Het lijkt er in de gesprekken op neer te komen dat de vrouwen niet bestempeld willen worden als “slechte vrouw”. De interpretatie hiervan staat geheel in de context van de rest van de groep. Veel vrouwen storen zich aan het feit dat de vrouwen deze opstelling hebben. Tegelijkertijd zijn ze gedwongen om hier aan mee te doen. Het statement wat de vrouwen willen maken drukken de vrouwen als volgt uit: *“De vrouwen die niet mee naar buiten willen of niet op de foto willen, doen zich voor alsof ze beter zijn dan de anderen. Zij zijn echte vrouwen, dat is wat ze willen zeggen.” (Ouarda)*

Tijdens de gesprekken hanteren de vrouwen verschillende termen als “goede vrouw” en “echte vrouw”. Over het algemeen duidt dit op dezelfde vrouw, namelijk niet de “slechte vrouw”. Tijdens verschillende gesprekken is verschillende malen aan het vorige traject gerefereerd waar sommige vrouwen aan hebben deelgenomen en waarin bepaalde vrouwen ook een statement hebben ingenomen van de “goede vrouw”. Zo zegt Mimouna hierover:

Veel vrouwen klagen over de uitstapjes en over de opdrachten en foto's voor het portfolio⁸ of eindboekje⁹. Door hier tegen te protesteren willen ze zeggen dat ze beter zijn dan de andere vrouwen. Ze willen dan de indruk wekken zo van, wij hebben onze zin doorgedreven want wij zijn echte vrouwen. Jullie zijn goedkoop. Kijk maar, zo komen Khadija, Hakima, Fatima niet meer naar de lessen op de dagen dat we uitstapjes hebben.”
(Mimouna)

Het voldoen aan het beeld van de goede vrouw is dus erg belangrijk. Een goede vrouw beweegt zich op een bepaalde manier en maakt een duidelijke statement in de groep. Zij “slentert niet rond op straat”. Ze wekt de indruk dat ze moeite heeft met de activiteiten en gaat uiteindelijk soms met veel moeite mee. Een slechte vrouw doet precies het tegengestelde. Die vindt alle activiteiten leuk, is enthousiast en gaat snel mee.

Wat ervan deze goede vrouw nu precies wordt verwacht hangt direct samen met de rol van de man. Zoals in het vorige hoofdstuk is besproken, zijn er duidelijke rolpatronen voor de mannen en vrouwen. Zo hangen de stappen die de vrouw tijdens het traject nemen direct samen met wat haar echtgenoot ervan vindt, wat weer beïnvloed wordt door de andere leden van de gemeenschap. Zij hebben immers veel te zeggen over het gedrag van de andere leden. Veelal is zijn invloed dan ook indirect zichtbaar. Tijdens verschillende gesprekken is dit verwoord.

“Veel vrouwen willen niet aan de buitenschoolse activiteiten deelnemen, en al helemaal niet op de foto komen voor de portfolio-opdrachten. De meeste vrouwen zijn bang dat ze in een boekje komen die dan vervolgens de man van de andere vrouw zal zien. Hij gaat dit dan weer doorvertellen en dan vraagt de man van de andere vrouw waarom hij zijn vrouw heeft gezien. Ze

⁸ Het portfolio vraagt van de vrouwen om verschillende activiteiten uit te voeren en hier een bewijs van deelname voor te verzamelen. Tevens worden er tijdens veel externe activiteiten ook foto's gemaakt voor het eigen portfolio van de vrouwen. Deze is strikt voor hen bedoeld en niet voor anderen. Dit wordt tijdens elke les aangegeven.

⁹ Het eindboekje is een soort jaarboek met de foto's en namen van de vrouwen erin en wat hun hobby's zijn. In het verleden heeft dit eindboekje voor veel ophef gezorgd omdat de vrouwen bang zijn dat deze in handen van de buurvrouw of de echtgenoten van de andere vrouwen zal komen. Om deze reden is ervoor gekozen om geen eindboekje meer te maken voor de vrouwen tijdens dit traject.

gaan dan over je praten. Je weet toch hoe wij Amazighvrouwen zijn?”
(Fatima)

Uit de gesprekken blijkt dat hier thuis ook de nodige aandacht aan wordt besteed. De mannen maken duidelijk wat acceptabel is en wat niet om aan deel te nemen tijdens het inburgeringstraject.

“Naar buiten gaan vinden de meeste vrouwen niet leuk. Voor de foto’s zijn we bang omdat het misschien in de media wordt geplaatst. Onze mannen vinden het niet goed als je op de foto gaat. De mannen vinden het niet goed omdat dan ook andere mannen je op de foto zien, ze gaan dan over je praten. En wanneer andere mannen je zien op de foto dan is dat haram¹⁰.”
(Nezha)

3.2.1. “Dat rondslenteren is nergens goed voor!”

Tijdens een verzuimgesprek met een van de deelnemers kwam de echtgenoot mee. Hij nam voor het overgrote deel het woord. Zo maakt een echtgenoot van een van de deelnemers ook deel uit van deze casus. De echtgenoot van Khadija heeft duidelijk gemaakt dat hij het niet wenselijk vindt dat zijn vrouw deelneemt aan de externe activiteiten. Zo zegt hij:

“Ik wil niet dat ze mee gaat met de uitstapjes. Je bent toch zelf ook Moslim en Marokkaanse? Ik wil geen telefoontje krijgen van familieleden dat mijn vrouw ergens op straat is gezien. Dat mag gewoon niet gebeuren. Daarom komt ze vanaf nu niet meer naar de lessen.” (Echtgenoot van Khadija)

Op een zeer felle manier is hij zijn boodschap kenbaar komen maken. Bij een ander gesprek heeft hij dit al eerder kenbaar willen maken. Hij geeft aan dat hij het absoluut

¹⁰ Haram betekent verboden binnen de Islam in deze context.

niet wenselijk vindt dat zijn vrouw “op een ordinaire manier rondslettert” op straat met de andere vrouwen. Zo zegt hij hierover:

“Ik wil niet dat ik door familieleden wordt gebeld en dan te horen krijg dat mijn vrouw in Scheveningen aan het rondsletteren is met andere vrouwen. Wanneer mijn vrouw daar behoefte aan heeft dan ga ik persoonlijk met haar mee. Dat rondsletteren is nergens goed voor.” (Echtgenoot van Khadija)

In aanwezigheid van de mentor van de groep van Khadija zei hij al eerder: *“Ben jij de docente die op een ordinaire manier rondslettert op straat met de vrouwen. Mijn vrouw doet daar niet meer aan mee.” (Echtgenoot van Khadija)*

Vanuit de mannelijke eer wordt er veel waarde gehecht aan zijn capaciteiten om snel te anticiperen op gevaren voor het gezin, vrouw en kinderen en zijn eigen status en problemen (Distelbrink, Geense en Pels, 2005). Degene die zich aan de voorschriften houdt wordt als goede man of vrouw en uiteindelijk als respectabele familie gezien. Deze rol maken de meeste mannen niet direct kenbaar zoals de echtgenoot van Khadija dit heeft gedaan, hoewel hij wel veel inzichten heeft verschaft voor dit onderzoek. Hij heeft duidelijk aangegeven tijdens dit gesprek wat er nu echt speelt. De meesten doen dit d.m.v. gesprekken thuis. De vrouwen moeten namelijk vaak eerst thuis overleggen om ergens aan deel te nemen.

De mannen die een rol spelen, lijken deze in veel gevallen niet altijd te spelen. Zo lijkt deze rol alleen de kop op te steken wanneer de mannen ook op de hoogte zijn van de groepssamenstelling van de inburgeringscursus. Het zijn immers allemaal vrouwen uit dezelfde buurt die elkaar kennen. Dit weten de mannen thuis ook, omdat de vrouwen dit thuis ter sprake brengen. Op dit moment worden de mannen dan ook extra alert op hun reputatie. Op het moment dat de vrouwen elkaar kennen, dan impliceert dit dat de mannen elkaar ook kennen vanuit het buurtnetwerk. De meeste vrouwen geven namelijk aan dat ze geen “strengere” mannen hebben. Het zijn de vrouwen die zelf bepalen wanneer het belangrijk is om bepaald gedrag wel en niet te vertonen. Wat hun gedrag hierop is, is dan ook vaak het directe resultaat van het gedrag van de vrouwen zelf. De vrouwen zijn het die elkaar in de groep en in de buurt kunnen bestempelen als goed of slecht.

3.3. Een goede vrouw is een eerbare vrouw

Maar wat bedoelen deze vrouwen met de goede en slechte vrouw? En waar heeft dit beeld nu precies mee te maken? Het antwoord op deze vragen is dat dit allemaal te maken heeft met de definiëring van eer. De vrouwen kennen bepaalde kenmerken toe aan wat een eerbare vrouw precies is. De angst van deze vrouwen is dat hun eer zal worden aangetast. Iemand oneer aandoen gebeurt vaak middels deze begrippen: minachting, verachting, bespotten, onteren, afkeuring etc. Het is een ontastbaar begrip en is tevens erg subjectief en cultuurgebonden. Het opvallende aan dit begrip is dat het twee kanten heeft: je kan iemand hoog in het vaandel stellen of je kunt iemand schade berokkenen. Deze eer heeft dan ook alleen betekenis in het bijzijn van andere leden, of te wel het collectief. Dit eerbef en de beleving ervan hangt nauw samenhangt met die van de Mediterrane cultuur in zijn algemeen. Het begrip hangt, zoals in de uitspraken van de vrouwen is terug te lezen, samen met de interpretatie van de andere leden van de groep. Eer is dan ook niet iets vaststaands. Het is iets wat je niet zelf in de hand hebt. Het is mede afhankelijk van de omgeving waar je je in bevindt. Zo omschrijft Persianity (1966) het als volgt:

“Honour is the value of a person in his own eyes, but also in the eyes of his society. It is his estimation of his own worth, his claim to pride, but it is also the acknowledgement of that claim, his excellence recognized by society, his right to pride.” (Persianity, 1966; 21)

Eer is een tweezijdig proces: hoe je jezelf ziet en hoe deze wordt gedefinieerd door de andere groepsleden. Er is een bepaald verwachtingspatroon vanuit henzelf waar ze aan moeten voldoen. U zou zich kunnen afvragen in hoeverre er niet alleen sprake is van de groep die deze eer bepaalt. Hoe de vrouwen er in staan hangt immers nauw samen van wat de gedeelde gedachte is over de eerbare vrouw. Maar tegelijkertijd speelt de bevestiging van de omgeving een belangrijke rol. Zo onderstreept Persianity (1966) deze als volgt:

“Honour, therefore, provides a nexus between the ideals of a society and their reproduction in the individual through his aspiration to personify them...The right to pride is the right to status in the popular as well as the anthropological right to status...and status is established through the recognition of a certain social identity.” (Persianity, 1966; 22)

Het eergevoel is een belangrijk element binnen de Mediterrane en Marokkaanse Berbercultuur. Zo ontleent de Marokkaanse Berbervrouw veel gevoelens en waarden hieraan als trots, zelfvertrouwen, status. Ook Maarse (1936) omschrijft deze belangrijke aspecten in zijn proefschrift. Hij noemt deze trots als het wekken van gevoelens die verband houden met de ik- emotie (jezelf).

Het handhaven van deze gevoelens doen deze vrouwen vooral door het in stand houden van een goede eer. In collectieve zin heeft deze eer grote gevolgen voor hoe je in de groep wordt gezien en hoe je je persoonlijk voelt, wat weer het gevolg is van hoe de relevante anderen jou in de groep zien. Het eergevoel hangt dus direct samen met het collectief wat in het vorige hoofdstuk uitvoerig is behandeld.

Simpel gezegd komt het erop neer dat eer altijd tot stand komt in aanwezigheid van anderen. Het zijn de anderen die deze kunnen toekennen en weer kunnen ontnemen. De andere leden zijn dus van essentieel belang en alleen tijdens hun aanwezigheid wordt het belang van de eer nog belangrijker.

De eer komt tot stand door de overeengekomen voorschriften die o.a. betrekking hebben op het gedrag, kleding, lichaamstaal. Deze voorschriften komen uit verschillende aspecten voort die bepalend zijn voor hoe er in een samenleving wordt gedacht over wat wel en niet acceptabel is. Uit verschillende interviews is ook gebleken dat de vrouwen soms de interpretatie koppelen aan de religie of cultuur, maar soms blijft deze in het midden. Zo zitten er vrouwen tussen die het onder het mom van haram (verboden volgens de Islam) plaatsen, en sommigen onder het mom van cultuur door te zeggen “je weet toch hoe wij Amazighvrouwen zijn” en weer anderen vanuit het feit dat er een grote sociale controle aanwezig is. Ook Persianity (1966) onderstreept dit in zijn werk.

“...two systems of honour existed, or coexisted: one, generally accepted, deriving from religious, philosophical and Legal principles, the other deriving from factual situations, within the same social structure.”
(Persianity, 1966; 96)

3.4. Gedragsvoorschriften van de eerbare vrouw

Al op zeer jonge leeftijd leren kinderen van de ouders wat een eerbare vrouw is. Het is dan ook iets wat erg belangrijk is. *“Mijn onderzoeken hierover (Pels, 1991, 1998a) laten zien, dat van Marokkaanse jongeren een respectvolle houding wordt verwacht en dat eerbaarheid van de vrouw een groot goed blijft.”* (Migrantenstudies, 2003; 1)

Verschillende auteurs hebben onderzocht wat deze eerbaarheid precies inhoudt en waar de nadruk bij vooral de vrouwelijke eer op is komen te liggen. Maarse (1936) kent verschillende aspecten toe aan het begrip eer. Een van deze aspecten is: *“8: eer kan de betekenis hebben van naam, reputatie, en dan in het bijzonder van: (zedelijk) goede naam of reputatie, achtenswaardigheid.”* (Maarse, 1936; 8)

Het zedelijke aspect is een belangrijk element in het bepalen en beïnvloeden van de eer. Wil je je eer hoog houden dan dien je je als vrouw aan de “afgesproken zedelijke” voorschriften te houden. Er zijn dus voorgeschreven regels, alhoewel deze zo nu en dan veranderen.

Ook Peristiany (1966) onderstreept het zedelijke karakter van de vrouwelijke eer die in de Mediterrane cultuur, waaronder ook de Marokkaanse Rifcultuur, een belangrijke rol speelt. Hij omschrijft een onteerde vrouw als volgt:

“A woman is dishonoured, loses her verguenza, with the tainting of her sexual purity, but a man does not. While certain conduct is honourable for both sexes, honour=shame requires conduct in other spheres, which is exclusively a virtue of one sex or the other. It obliges a man to defend his honour and that of his family, a woman to conserve her purity.” (Persianity, 1966; 42)

Hij onderstreept hierin vooral het seksuele karakter van de vrouwelijke eer. Deze zedelijke eer die vooral betrekking heeft op een seksuele karaktertrek, is in de gesprekken met de vrouwen meerdere malen naar voren gekomen. Deze vrouwelijke eer gaat veelal gepaard met seksuele schaamte. Deze gaat verder dan alleen het maagdelijkheidsaspect zoals deze in veel literatuur terug te vinden is m.b.t. de mediterrane cultuur. Deze is vaak ook veel meer gekoppeld aan culturele waarden die op verschillende manieren tot uiting komen: “...an attempt in dress, movement, and attitude, to disguise the fact she possesses the physical attributes of her sex.” (Persianity, 1966; 146)

De eer hangt samen met waarden die voortkomen uit de cultuur, religie en worden min of meer ook weer door de groep zelf gedefinieerd. Wanneer we in deze groepen kijken dan valt gelijk op dat de vrouwen vaak lange zwarte jassen dragen. Dit is een uiting van het niet willen opvallen als afwijkende vrouw. Op deze manier zijn de vrouwen op uiterlijke gronden bezig om aan bepaalde voorschriften te voldoen. Tijdens verschillende interviews wordt het begrip “rondslechteren op straat” genoemd. Hier wordt kennelijk gesproken hoe en met wie de vrouwen zich op straat bewegen.

Het directe resultaat van het schaden van de vrouwelijke eer heeft een direct gevolg op de mannelijke eer. Deze hangen dus nauw met elkaar samen. Dit is ook de reden waarom de mannen het zo belangrijk vinden dat de vrouwen zich volgens het gewenste gedragspatroon zullen gedragen. Maar tegelijkertijd hebben de vrouwen de overhand in de dynamiek van het in stand houden van de gedragsvoorschriften. Het zijn dus de vrouwen op de eerste plaats zelf die het belangrijk vinden om bepaalde waarden m.b.t. de eer in stand te houden.

3.5. Mijn eer is mijn leven

Dat de vrouwen veel waarde hechten aan hun eer is overduidelijk in de gesprekken naar voren gekomen. Maar wat zijn nu de consequenties van het schenden van de eer? Persianity (1966) omschrijft eerverlies in zijn boek als een verlies van leven: “*The loses of honour is equated with the loss of life...*” (Persianity, 1966; 85)

Deze opvatting oogt op het eerste gezicht schokkend. Indien we de sociale context van deze vrouwen erbij betrekken dan kan deze uitspraak op twee manieren worden opgevat: in het meest extreme geval kan dit letterlijk worden gezien. Maar wanneer het belang van het collectief erbij wordt betrokken dan kan hiermee ook het sociale leven bedoeld worden, wat een sociale dood impliceert. Je wordt dan uitgesloten van de groep en kunt geen beroep meer doen op de groep wanneer je deze nodig hebt.

Waar de groep vaak een ondersteunende rol speelt in het sociale leven op verschillende aspecten, valt deze nu weg. Ook speelt deze groep een belangrijke rol in het doorgeven van de kwaliteiten van een persoon. De eer wordt via het gesproken woord verspreid. Op het moment dat deze eenmaal geschonden is, zal deze boodschap ook langs verschillende kanalen worden verspreid. Een goede illustratie van de schade die het met zich mee kan brengen is één van de uitspraken van Hakima. Zij zegt hierover:

“Ik heb een grote familie. Binnen de familie hebben we een grote roddeltante. Ze zal problemen maken voor mij en mijn man. Dit doet ze vaker binnen de familie.

Ze zal me uitmaken voor hoer.....Ze schelden je uit en maken je uit voor nog meer slechte dingen. Dat doet pijn. Ze gaan dan vervolgens de rest van je familie erbij betrekken en ook over je kinderen roddelen. Zo schaden ze je hele reputatie.” (Hakima)

De manier waarop ze dit tijdens het interview vertelde klonk alsof de gevolgen niet te overzien zijn. Het is dan ook een situatie waar niemand zich in zou willen bevinden. Uitgemaakt worden voor hoer is een van de ergste aspecten van de “slechte vrouw” binnen de Marokkaanse Berbercultuur.

3.6. Het grote dilemma

De vrouwen zullen er alles aan doen om aan het ideale zelfbeeld te voldoen in aanwezigheid van de andere vrouwen in de groep. Buiten de groep is het contact minder intensief dan tijdens de lessen, waardoor ze van elkaar wel weten dat ze zich soms niet aan “de voorschriften” houden.

Ondanks het feit dat de mannen soms direct, maar vaak ook indirect aanwezig zijn, geven verschillende vrouwen aan dat niet zo zeer de mannen het probleem zijn, maar de vrouwen zelf. Eén van de vrouwen omschrijft dit als volgt: *“Ik heb een vrije man. Hij is erg makkelijk. Hij laat mij overal naartoe gaan. Maar het zijn de vrouwen in de groep die vooral belemmerend zijn.”* (Saida)

Het complexe aan dit eergevoel en eerbef is het feit dat de vrouwen zich graag onder hun “eigen soort” bevinden en tegelijkertijd op dat moment juist veel waarde aan de eer moeten hechten. Dit maakt het dan ook erg moeilijk om de aanwezigheid van de anderen in je gedragingen en handelingen uit te sluiten. Aan de ene kant is er een zekere afhankelijkheid van deze groep en tegelijkertijd is deze groep beperkend.

Binnen een cultuur waarin juist deze banden zo belangrijk zijn brengt dit een continue proces van wikken en wegen met zich mee. Een actie hangt immers af van hoe deze wordt geïnterpreteerd door de anderen. Je bent dus continu afhankelijk van je omgeving. Juist de interpretatievrijheid die dit met zich meebrengt maakt het een lastig proces: *“Given that a man’s honour is committed by his estimation of the intention of others, everything depends upon how an action is interpreted.”* (Persianity, 1966; 27)

De door Persianity (1966) aangegeven interpretatievrijheid brengt met zich mee dat het een onzeker proces is. Met het collectief dient continu rekening te worden gehouden bij elke stap die er wordt genomen.

Veelal wordt deze houding door de vrouwen hypocriet genoemd. Ze weten immers van elkaar dat ze in hun eigen dagelijkse leven zich dagelijks buiten de deur bevinden en ook activiteiten ondernemen die buiten de Marokkaanse cultuur om gaan en wel een zekere mobiliteit impliceren. Ondanks dit bewustzijn blijven ze allemaal meedoen aan het proces van de eer hoog houden door afkeurend te kijken naar vrouwen die zich niet aan “de voorschriften” houden. Dit heeft tot gevolg dat niemand een actieve stap binnen het

inburgeringsprogramma durft te zetten. Deze irritatie is tijdens verschillende gesprekken naar voren gekomen:

“De andere vrouwen willen niet en zeggen dat ze wel mogen van hun man maar zelf niet willen omdat ze alles al hebben gezien zoals Jamina (een vrouw in de groep die niet geïnterviewd is). Je hoort ze dan weer zeggen dat ze bang zijn om opgenomen te worden en dat andere mensen over ze gaan praten.

Neem nou Habiba, die zie je altijd overal en nergens. Wanneer we met de groep op stap willen gaan dan zegt ze dat ze niet wilt omdat ze alleen voor de les komt. Dat is toch onderdeel van de les. Ze wil dan een statement maken van ik ben niet van die vrouwen die op straat rondhangen... De vrouwen die op de foto gaan zijn slechte vrouwen.” (Jamila)

“De vrouwen zeggen dat ze niet mee willen om allerlei redenen, bla, bla. Maar wanneer ze iets moeten van de sociale dienst dan doen ze dat wel gelijk. Wanneer het van de school moet dan willen ze ineens niet. Ik begrijp ze niet.” (Sabiha)

Dit illustreert dat de vrouwen goed op de hoogte zijn van wat de vrouwen in hun privéleven doen en dat dit indruist tegen hoe ze zich in de groep tijdens de lessen gedragen. Persianity (1966) geeft dit proces als volgt weer:

“...honour commits men to act as they should (even if opinions differ as to how they should act) but on the social side, between the ideal order, validating the realities of power and making the sanctified order of precedence correspond to them.” (Persianity, 1966; 38)

Het is dus soms zo dat het gedrag wat eigenlijk voorgeschreven is, herzien moet worden. De sociale omgeving bepaalt continu wat de goede voorschriften zijn.

Opvallend in beide groepen is, dat een aantal vrouwen duidelijk het statement maakten van wat wel en wat niet kan. In bovenstaande uitspraak komt de naam Habiba terug. Zij was duidelijk degene die de voorschriften duidelijk naar voren bracht in de groep en het voortouw elke keer nam. In de andere groep wordt Hakima genoemd als dominante vrouw in de groep die elke keer van de activiteiten een probleem maakt. Deze vrouwen spelen binnen de groepscultuur een belangrijke rol om de “spelregels” te blijven handhaven. Ondertussen doen alle vrouwen hier aan mee. Hierdoor worden de voorschriften keer op keer opnieuw bevestigd. Het gevolg is dat niemand deze in deze context kan en durft te veranderen. Het enige wat gedaan kan worden, in hun beleving, is meedoen met de rest van de groep en de participatieve kant van het inburgeringsprogramma dwarsbomen.

3.6. Conclusie

De quote “je weet toch hoe wij Amazighvrouwen zijn” komt erg vaak terug in de gesprekken met de vrouwen. Bij het navragen van wat ze nou precies daarmee bedoelen, moeten de vrouwen vaak lachen en zeggen “je bent toch ook Marokkaanse en van Berberse afkomst?” Ik zou het immers moeten snappen volgens hen.

Uit de interviews komt duidelijk naar voren dat in de groepen de eer van de vrouw erg belangrijk is en bepalend is wat ze wel en niet doen in het inburgeringsprogramma. Waar ze zich nog meer van bewust zijn, zijn de gevolgen die gepaard gaan met het eerverlies. Ze benoemen deze niet direct. Ze benoemen echter wel de verschillende factoren die een rol zouden spelen als: haram (religie), rol van de andere vrouwen door te roddelen, het krijgen van een negatieve stempel en het geheel uitgesloten worden en voor de rest van je leven door het leven gaan als “slechte vrouw”. Persianity (1966) omschrijft 3 mogelijke gevolgen van het schenden van de eer. Hij vertaalt het vertonen van oneerbaar gedrag als een zonde, omdat in de Mediterrane culturen religie en cultuur vaak als één worden gezien. Zondes gaan gepaard met bestraffingen. Hij onderscheidt drie bestraffingen:

1. De zonde waar jezelf verantwoordelijk voor bent. Daarvoor wacht een goddelijke bestraffing.

2.Heeft betrekking op de familie en fundamentele gedragingen en verplichtingen waarop de familiesolidariteit van het familieleven is gebaseerd.

3.Gaat over de zondes die bestaan op het gebied van algemene moraal in het gedrag tussen mensen. (Persianity, 1966; 154)

De angst voor de goddelijke bestraffing betwijfel ik binnen de groep omdat de meeste vrouwen aangeven dat er eigenlijk niets mis mee is om deel te nemen aan de externe activiteiten. Sterker nog, ze hebben felle kritiek op het feit dat zich dit gedrag in de groep voordoet. Slechts enkele vrouwen bestempelen het als haram waar ik mijn vraagtekens bij plaats, omdat deze definiëring kan duiden op de angst om de sociale druk niet te hoeven uitspreken. Angst om uitgesloten te worden en voor altijd bestempeld te worden als slechte vrouw lijkt mij een veel grotere angst bij de vrouwen. De gevolgen zijn dan veel groter. Naast het uitgesloten worden van de “solidaire gemeenschap”, heeft deze ook gevolgen voor de kinderen en de reputatie die de betreffende vrouw de rest van haar leven mee zal moeten dragen. Het liefst willen ze je dan uitmaken voor “vrouw van de straat”, zegt één van de vrouwen. Deze betiteling staat min of meer gelijk aan een onzedelijke vrouw of te wel zoals Hakima in de eerste uitspraak noemt “een hoer”. Deze belangrijke eer wordt geschonden in de vorm van roddel. In het volgende hoofdstuk zal hier de aandacht naar uitgaan.

Hoofdstuk 4 Roddel

4.1. Inleiding

In het vorige hoofdstuk is aandacht besteed aan de rol van de eer van de Marokkaanse Berbervrouw en hoe deze zich tot de vrouw zelf en het collectief verhoudt. Wat de vrouwen met de eer in verband brengen is het roddelen over elkaar. Een belangrijk mechanisme in deze eer speelt dan ook het roddelen.

De meest voorkomende manier waarop eer wordt getoond is via het gesproken woord. Door gesprekken onderling (veelal in afwezigheid van de ander) wordt er over de ander gesproken, hoe hij/zij is, en wordt er een label geplakt op hoe respectabel/eerbaar iemand is. Maarse (1936) beschrijft dit ook in zijn proefschrift: *“Een van de uitdrukkingshandelingen van eerende gevoelens is het gesproken woord. Het is eer in de betekenis van lof, lofspraak, de gunstige beoordeling die uitgesproken wordt.”* (Maarse, 1936; 84)

Over elkaar praten is een veel voorkomend verschijnsel. Iedereen doet het. Hier kunnen verschillende redenen voor zijn. Opvallend is dat er binnen de groep een grote angst heerst voor deze roddel. De roddel is nu eenmaal niet altijd inhoudelijk correct en niet positief bedoeld. Het hangt van de situatie en persoon af hoe de roddel vorm krijgt en hoe schadelijk deze zal zijn. Het roddelen heeft een waarheidselement en een sensatie-element. Dit sensationele aspect kent een onvoorspelbaar karakter en kent soms geen grenzen.

In dit hoofdstuk zal er een uiteenzetting plaatsvinden van het begrip roddel en hoe deze invloed heeft op het bewegen van de vrouwen binnen de inburgeringstrajecten.

Binnen de Marokkaanse cultuur speelt de roddel een belangrijke rol als communicatiemiddel. Afhankelijk van het type roddel ontstaat er een kleine of grote angst voor de schadelijkheid van deze roddel van de betreffende beroddelde persoon en haar/zijn directe omgeving.

4.2. Gevolgen van de angst voor roddel

Binnen de groep van De Koffiepot refereerden de vrouwen tijdens de gesprekken aan twee namen: Saida en Hakima. Deze vrouwen maakten vaak veel ophef over de externe activiteiten en bepaalde onderdelen van het inburgeringsprogramma die volgens hen niet konden. Hakima spreekt een duidelijke angst uit voor de heersende roddel binnen haar familie. Tegelijkertijd was zij zelf ook vaak de bron van het oproepen van angst bij de andere vrouwen door zelf een roddel aan te wakkeren binnen de groep. Zo is in verschillende uitspraken verwezen naar het eindboekje, waarin zij de motor was voor het aanstichten van een roddel over de vrouwen die wel in het eindboekje staan. De vraag is dan “waar zijn de vrouwen zo bang voor om over geroddeld te worden?” Deze vraag kent zijn antwoord in de eerkwestie. Zo geeft Hakima aan dat zij bang is om ergens gezien te worden met de groep op straat. Wanneer ik vraag waarom ze zoveel moeite heeft met de uitstapjes geeft ze aan dat dit te maken heeft met het mogelijk op gang brengen van een roddel die schade zal berokkenen aan het vrouw zijn, al weet ze zelf dat er verder niets mis is met de uitstapjes en de bijbehorende opdrachten. Ze zegt zelfs dat ze een grote angst heeft om uitgemaakt te worden voor hoer.

“Ik heb een grote familie. Binnen de familie hebben we een grote roddeltante. Ze zal problemen maken voor mij en mijn man. Dit doet ze vaker binnen de familie. Ze zal me uitmaken voor hoer. De roddel gaat erg ver, totaal geen respect. Ze schelden je uit en maken je uit voor nog meer slechte dingen. Dat doet pijn. Ze gaan dan vervolgens de rest van je familie erbij betrekken en ook over je kinderen roddelen. Zo schaden ze je hele reputatie.” (Hakima)

Dit heeft dan ook gevolgen voor haar kinderen en haar man. Het is een stempel waar je niet zo snel vanaf komt binnen de Marokkaanse cultuur. Tegelijkertijd roddelt zij zelf ook over de andere vrouwen (zeggen ze) over het feit dat ze wel meedoen aan de externe activiteiten en het feit dat ze met hun foto in een eindboekje staan. Dit heeft ertoe geleid

dat niemand meer op de foto wil van de groep en vaak veel moeite hebben met de externe activiteiten.

Tijdens het interviewen van de vrouwen kwam duidelijk naar voren dat de angst om een roddelobject te worden aanwezig was. De meest gehoorde uitspraak tijdens de interviews is dan ook: *“Ik heb je vrouw op straat gezien of ze staat in de krant. Ja dan is het te laat. Dan ben je al gezien. Je kunt dan geen kant meer op.”* (Zouliga)

Op deze manier ontstaat er een grote angst in de groep waardoor niemand meer iets durft te ondernemen richting participatie in de groep.

Safia geeft in het gesprek aan hoe bang haar zus is dat Safia haar persoonlijke situatie te veel zal bloot zal leggen aan de andere vrouwen. Tijdens het interview van Safia (zij woont korter in Nederland dan haar zus) geeft ze het volgende aan:

“Ik heb psychische problemen. Ik vertel dit aan iedereen. Mijn zus zegt altijd dat ik dat voor me moet houden en niet aan de Marokkaanse vrouwen moet vertellen. Zij gaan dan roddelen over mij. Mijn buurvrouwen lachen me ook uit, maar dat kan me niets schelen. Ik wil graag mijn problemen doorvertellen zodat misschien mensen mij tips kunnen geven of verder kunnen helpen.” (Safia)

Deze uitspraak illustreert hoe er door de meeste Marokkaanse oudkomers wordt gedacht en onderstreept de aanwezigheid van de angst voor roddel. In de Marokkaanse cultuur worden psychische klachten bestempeld als gek/gestoord. Het is een taboe om deze naar buiten te brengen. Deze moet je vooral niet met je directe land/stamgenoten bespreken. Je krijgt dan een duidelijke stempel en zult op een andere manier bekeken worden. In hoofdstuk 2 wordt ook één van de belangrijke Marokkaanse waarden besproken, namelijk het met verstand handelen (Migrantenstudies, 2003). Op het moment dat er reden is om aan te nemen dat iemand psychische klachten heeft dan wordt meteen verondersteld dat deze dus niet met het goede verstand handelt en dus niet “goed” is. Begrippen als gek, onzedelijk, gestoord, ongemanierd, niet-sociaal worden meestal met elkaar in verband gebracht en als één gezien.

Het gevolg voor het gedrag van de vrouwen wordt goed in een uitspraak van Ouarda weergegeven. Ouarda is over het algemeen binnen de cursus erg enthousiast en wil overal aan meedoen. Maar ook tijdens haar interview kwam duidelijk naar voren dat ook zij last heeft van de continue sociale controle en de angst om beroddel te worden. Om deze reden moet zij regelmatig haar enthousiasme dempen en gedraagt ze zich dan ook in de groep juist niet actief op het moment dat er externe activiteiten zijn. Zij zegt hierover:

“Als we naar buiten gaan met de groep doe ik ook niet mee wanneer de andere vrouwen niet meedoen. Ik doe dan niet alsof ik het leuk vind. Vorig jaar stond mijn foto in het eindboekje. Ik wist niet dat Hakima en Karima (een cursiste met wie ze vorige jaar in de groep zat) er niet in stonden. Anders was ik ook niet op de foto gegaan. Toen Hakima het boekje zag zei ze gelijk met een grijns op haar gezicht van jullie staan allemaal in het boekje. Wij hadden gelijk spijt dat we erin stonden. Want zij kan er een hele roddel van gaan maken. Vanaf nu pas ik wel op met het eindboekje.”
(Ouarda)

De norm is kennelijk om een niet al te enthousiaste houding te hebben t.a.v. externe activiteiten. Je kunt je beter mild of zelfs afwijzend opstellen t.a.v. de externe activiteiten. Op het moment dat je dit niet doet, loop je het grote gevaar om een roddelobject te worden. Deze angst is zo groot dat de vrouwen goed oppassen wat ze wel en niet tijdens het traject doen. Ook Fatima geeft een duidelijke omschrijving van dit proces:

“Zelf vind ik de activiteiten leuk. Maar wanneer je de vrouwen hoort zeggen dat je er thuis of in je familie en burenkring problemen mee kunt krijgen dan ga je daar ineens op letten. Je begint dan te twifelen. Ze zullen dan zeggen dat ze je vrouw ergens hebben gezien en gaan dan over je roddelen. Je weet wel hoe wij Amazighvrouwen zijn” (Fatima)

Door dit besef verstijven de vrouwen tijdens het inburgeringstraject. Niemand durft en kan nog een stap zetten die afwijkt van de “aanvaarde en overeengekomen norm”.

4.3. Roddelen in de “exclusieve” groep

Roddelen is iets wat op zich iedereen wel eens doet. Het is dan ook iets wat in elke type samenleving voor komt. De manier waarop het wordt ingezet verschilt per persoon, per situatie en per cultuur. Binnen de onderzoeksdoelgroep valt op dat de vrouwen een grote angst hebben voor het sterk te interpreteren gedeelte van de handelingen en de snelheid waarmee de roddel de andere leden van het collectief kan bereiken. De roddel is dan ook niet op voorhand gebaseerd op tastbare en correcte feiten. Het hangt meestal van verschillende factoren af hoe de roddel wordt ingezet en wat de aanleiding hiervoor is. Roddelen wordt ook wel omschreven als:

“All unregimented dissemination of information would be considered gossiping regardless of whether the information was scientifically accurate or erroneous...Gossip is small talk, or tattling about someone – a preoccupation with the nonessential – and the news may or may not be factual. Lumley (158, p. 215) calls it intellectual chewing gum”. (Rosnow & Fine, 1976; 84)

Het roddelen is iets wat de vrouwen dagelijks doen. Het is min of meer onderdeel van hun dagelijkse cultuur en dus ook van hun leven. Het bepaald elke handeling die ze verrichten en hoe ze naar de andere leden van de groep kijken. Ook is tijdens de gesprekken gebleken dat de vrouwen in elk interview naar een andere vrouw wijzen. Tijdens de interviews spreken de vrouwen vaak in termen van de andere vrouwen. Er is een projectie aanwezig van hun eigen angsten en gevoelens. Deze angst uitte zich ook in het feit dat ondanks ik heb aangegeven dat de interviews strikt vertrouwelijk zijn, de vrouwen bleven vragen om ons gesprek niet met de andere vrouwen te bespreken.

Kuiper (1999) omschrijft het roddelen als een geïnstitutionaliseerde vorm van communicatie. Hij schrijft drie voorwaarden toe aan het roddelen: de afwezigheid van en de (wederzijdse) bekendheid met het roddelobject, alsmede dat het betrekking heeft op de privacy van het roddelobject. Inhoudelijk gaat het bij roddelen om het vertellen van nieuwtjes over persoonlijke aangelegenheden van anderen. En het bindingselement wat

centraal staat is het verbinden van de sociale elementen van de moraal van de groep met de informatie. Er komen dan ook altijd waarden en normen aan bod in de roddel. Het roddelobject conformeert zich of te weinig of juist te veel aan deze waarden en normen (Kuiper, 1999). In de groepen is het overduidelijk dat de norm is om niet enthousiast te reageren t.a.v. de externe activiteiten.

Ook wordt het onderscheid gemaakt in het soort groep en de intensiteit waarmee de roddel aanwezig is. Tebutt (1995) voegt hier aan toe dat hoe meer exclusief een groep is des te meer de leden van deze gemeenschap roddel en schandaal zullen inzetten over elkaar. Tevens zal deze roddel keer op keer worden herhaald zonder verveeld te raken. Ook Rosnow en Fine (1976) geven dit in hun werk aan: *“The more exclusive or highly organized the group, the more gossip there is within it.”* (Rosnow & Fine, 1976; 90)

In dit onderzoek zou de doelgroep Marokkaanse Berbervrouwen wat aan de inburgeringstrajecten deelneemt als exclusieve groep kunnen worden gezien. Het betreft namelijk een kleine groep vrouwen die elkaar kent en uit dezelfde streek uit Marokko komt en in dezelfde buurt woont in Den Haag. Verhoudingsgewijs (vergeleken met de rest van de buurtsamenstelling) is deze groep niet erg groot, maar door het aanbod van de inburgeringstrajecten in de buurt komt deze groep bij elkaar. Dit zorgt er juist voor dat de vrouwen op elkaar zijn aangewezen en op elkaar zullen gaan letten. Met de exclusiviteit van de groep gaat ook een sterke mate van sociale controle gepaard. Op dit moment krijgt de roddel een reële betekenis. Alle groepsleden beseffen zich dit ook goed. Ze zullen bepaalde dingen dan ook niet doen omdat ze weten dat deze afgekeurd zullen worden door de andere leden van de gemeenschap (Kuiper, 1999). Deze afkeuring zal vorm krijgen in de vorm van roddel. De sociale wijsheid, zoals deze in hoofdstuk 2 is omschreven, wordt hier getest, gemeten en beoordeeld.

4.4. Functies van het roddelen

Het roddelen is niet een functieloze bezigheid of om opzettelijk mensen te straffen door ze uit te sluiten en pijn te doen. Roddelen gebeurt o.a. om duidelijke gedragsrichtlijnen te bieden zodat iedereen z'n plek binnen de groep kent. Mede hierdoor hoort iemand bij de groep of valt iemand buiten de groep met alle gevolgen van dien.

Het roddelen kent echter ook veel baselere functies, namelijk: *“Gossip also offers a means of passing time and, as chit-chat, helps to maintain the fluidity of communication patterns.”* (Rosnow, R. L. & Fine G. A., 1976; 92). Deze simpele functie zorgt ervoor dat degenen die binnen de groep, ingroup, vallen iets hebben om over te praten en om het systeem weer een sterker bindend element te geven. Het onderstreept de normen van de groep en de morele sancties die gepaard gaan bij het afwijken van de groepsnormen. De communicatiepatronen, en hiermee de groep, worden in stand gehouden. Tijdens de lessen waren “andere” vrouwen en de Marokkaanse normen vaak het onderwerp van gesprek. De vrouwen hadden er een duidelijk uitgesproken mening over. Zoals Rosnow & Fine (1976) omschrijven, onderstrepen de vrouwen door verschillende voorbeelden aan te halen uit het verleden, of vrouwen die momenteel niet aanwezig zijn in de groep, het belang van de groepsnormen en groepswaarden. Sommige vrouwen zijn op dit moment opvallend stil in de groep. Er was een duidelijke aanvoerder in de groep die het woord nam en waarvan het overgrote deel de uitspraken bevestigd werd. De rol van de aanvoerder is per groep duidelijk aanwezig. In de moskeegroep was dit Habiba. Haar naam werd in verschillende interviews genoemd.

“Habiba gaat altijd naar buiten, maar wanneer we met de groep ergens naar toe moeten gaan dan is zij de eerste die zegt dat ze niet naar buiten wil meegaan en alleen voor de lessen komt. Zij is bang dat de vrouwen slechte dingen over haar zullen zeggen en denken. En dan komen er meerdere vrouwen die niet meer mee willen gaan.” (Jamila)

In de roddel worden vooral belangrijke taboes besproken die in een normaal gesprek niet zo snel naar voren zouden komen. Roddelen ontleent zich uitstekend voor het benadrukken van de taboes in de cultuur. De sancties die ermee gepaard gaan worden tegelijkertijd benadrukt. Rosnow & Fine (1976) omschrijven dit proces als volgt:

“Gossip is also repository of folklore and taboo and in some cultures it is a storehouse for legal precedents. Memorable judicial cases of past generations are encoded in the gossip of the Zuni Indians of the American

Southwest (206). In the Tzotzil-speaking community of Chiapas, on the Yucatan Peninsula of Mexico, gossip reaffirms cultural norms and values by stressing moral sanctions (105).” (Rosnow & Fine, 1976; 92)

In een samenleving en cultuur waarin het seksuele moraal in een hoog vaandel staat, zal de roddel vaak een element van dit aspect in zich meedragen. Althans, de vrouwen zijn bang dat deze dit element zal bevatten wanneer de roddel over henzelf gaat. Deze kan erg schadelijk zijn voor de reputatie en eer van de vrouw. Deze roddel heeft binnen de onderzoeksdoelgroep vaak direct betrekking op de mobiliteit van de vrouwen. Er zijn binnen de cultuur duidelijke regels omtrent het mobiel zijn (waar kun je wel naartoe en waar niet, en de frequentie) (Cammaert, 1985). Zo worden ook deze grenzen tijdens huiselijke gesprekken keer op keer weer aangewakkerd m.b.t. de inburgeringstrajecten. Ook in de groep wordt dit regelmatig gedaan.

De roddel heeft dus een integrerende functie en houdt de groep in stand. Dit wordt ook wel als een latente functie van het roddelen gezien (Bergmann, 1987:198 e.v. ; Elias & Scotson).

4.4.1. Angst voor uitsluiting

Indien we begrippen als integrerende functie horen, dan klinken deze op het eerste gezicht positief en harmonieus. Rondom roddel heerst echter over het algemeen een negatieve connotatie. Er schuilt een serieus gevaar in. Tebutt (1995) omschrijft de roddel als een element wat je reputatie positief kan beïnvloeden en tevens kan breken:

“It is gossip’s ability to make and break reputations which makes it so often feared, and it is this aspect which frequently forms the basis of popular perceptions of such talk. Gossip’s dangerous tendencies were well recognized. (Tebbutt, 1995; 9)

Deze angst komt duidelijk naar voren in de onderzoeksgroep. De snelheid waarmee dit kan gebeuren is onvoorspelbaar. De vrouwen zijn zich dan ook erg goed bewust van deze

eigenschap en gedragen zich dan ook volgens de “algemeen aanvaarde regels van de Marokkaanse Berbervrouw” om de reputatie en eer overeind te houden, en om geen roddelobject te worden.

Verschillende literatuur onderschrijft het schadelijke element van de roddel m.b.t. vrouwen en het zedelijke karakter hiervan. Waar deze in de literatuur vooral betrekking heeft op de 17de en 18de eeuw, speelt dit aspect binnen bepaalde culturen (vooral Mediterrane, zo geeft Persianity (1966) dit aan in zijn werk) voor altijd nog een belangrijke rol. Tebbutt (1995) omschrijft dit in zijn werk als volgt:

“The indisciplined associations represented by the gadding gossip, self-indulgement and preoccupied with sexual conduct and scandal, reflected a broader concern with loose talk and lax sexual behaviour among women, since the seventeenth and eighteenth centuries were periods when such criticism was directed against many types of women. Gadding abroad to visit friends and neighbours consequently acquired connotations of both sexual laxity and exposure of intimate secrets about family life and gender relations, since assaults on women’s language helped link visiting and calling not only with wandering but also with sexual impropriety.” (Tebbutt, 1995; 23)

Binnen een collectieve en exclusieve cultuur is het belangrijk dat de leden het van belang vinden om niet buiten de groep te vallen. Tijdens de verschillende gesprekken lijkt dit een belangrijk gevolg te zijn van het beroddeld worden. De vrouwen zijn het er over eens dat ze dit in ieder geval niet willen. Uitsluiting is min of meer de sociale dood zoals Persianity (1966) deze omschrijft.

Al met al heeft het de functie van het bevestigen van de normen en de sociale etiquette en een uiting van gevoelens en gedragingen die vooroordelen over de betreffende persoon bevestigen (Rosnow & Fine, 1976). Echter, zoals in het vorige hoofdstuk is aangegeven, heeft de situatie en de handeling waar de eerkwestie, en dus ook de roddel, betrekking op heeft een sterk interpretabel karakter. *“Given that a man’s honour is committed by his estimation of the intention of others, everything depends upon how an action is*

interpreted.” (Peristiany, 1966; 27). Dit interpreteerbare karakter maakt het des te angstiger voor de leden van de gemeenschap om beroddeld te worden.

Het rivaliserende karakter speelt een belangrijke drijfveer in het roddelen over elkaar. Binnen de groep kun je je eer hoog houden door een ander kwaad aan te doen door over deze betreffende persoon te roddelen (Migrantenstudies, 2003). Voor de roddelaar is het roddelen belangrijk om vooral aandacht te krijgen en in aanzien te stijgen (Kuiper, 1999). Dit doe je door de ander te beschadigen.

“Soms heeft roddelen een eufunctie, een slechte functie, soms een kakofunctie, een slechte functie...Er wordt gepraat achter iemands rug, hij weet er niet van en kan zich daardoor niet verdedigen. Men gaat ervan uit dat er kwalijke zaken over het roddelobject worden verteld, waardoor het schade wordt berokkend en zijn integriteit kan worden aangetast.” (Kuiper, 1999; 159)

De integriteit staat in mijn onderzoekscontext gelijk aan de eer van de vrouwen.

Rosnow en Fine (1976) geven een duidelijke illustratie hiervan bij de Makah Indianen die tegenover Vancouver Island wonen. Hierin wordt een duidelijke schets gegeven van hoe de roddel een aanpassingselement heeft en hoe individuen duidelijk op hun plek worden gewezen binnen het sociale systeem. Ze omschrijven het ook als een “degradation ceremony”. Hierin staat centraal dat degene die zich niet aan de voorgeschreven regels houdt als deviant wordt gezien. Indien we naar de onderzoeksdoelgroep kijken, dan lijkt de degradatie ceremony betrekking te hebben op het uitgesloten worden van de groep. Deze degradation ceremony lijkt erg op de sociale dood zoals Peristiany (1966) deze omschrijft in zijn werk.

4.5. Conclusie

Er spelen verschillende achtergronden en belangen een rol bij het roddelen over elkaar. Binnen de Marokkaanse Berbercultuur speelt deze een belangrijke rol in het wel of niet deelnemen aan de externe activiteiten tijdens het inburgeringstraject. Deze hangt nauw samen met de eer van de betreffende vrouw. Via de roddel kan de eer ernstig worden aangetast. Waar eer een erg belangrijke rol speelt, is de angst om beroddeld te worden dan ook immens. Zo is het mogelijk dat de eer ineens niets meer waard is. Wat nog belangrijker dan de daad is, het roddelen zelf, is de angst om beroddeld te worden. Deze angst heerst in zeer sterke mate binnen de groepen. Deze angst doet de vrouwen in de groep bepaalde uitlatingen doen over de activiteiten en hier vervolgens niet aan deel te nemen, terwijl dit indruist tegen hun eigenlijke overtuiging, dat er namelijk niets mis mee is. Alle vrouwen geven aan niet zelf te roddelen. Het zijn altijd de andere vrouwen die roddelen.

Zoals Persianity (1966) omschrijft heeft de eer betrekking op meerdere aspecten als kleding, manier van gedragen en bewegen. Ook het roddelaspect heeft deze kenmerken. De angst voor de roddel heeft betrekking op het beschadigen van de (seksuele) eer. Deze ligt erg gevoelig zoals Persianity (1966) deze omschrijft. Of dit samenhangt met het ideële zelfbehoud zoals Maarsse (1936), wat op een bepaald zelfbeeld gebaseerd is, kan aan de orde zijn. Wat mij veel overtuigender lijkt, is het belang om niet buiten de groep te vallen. Tijdens de interviews probeerden de vrouwen de angst te verbergen onder het mom van “ik mag niet van mijn man” of “het mag niet van de Islam”. Al snel bleek dat de angst om een roddelobject te worden de oorzaak was. Zo illustreert Rahma dit als volgt:

“De meeste vrouwen van onze groep komen uit de bergen. We weten allemaal dat ze alles in hun vrije tijd doen. Maar tijdens de lessen zijn ze bang dat de andere vrouwen uit het dorp gaan roddelen over ze. Ze gooien het dan op de berg van Islam, daarvan zou het niet mogen.” (Rahma)

Het collectief blijft een belangrijk onderdeel van het leven van deze vrouwen, ondanks het feit dat sommige auteurs deze als rivaal beschouwen en individueel (Migrantenstudies, 2003). Deze rivaliteit komt dan ook in de rol van de roddel tot uiting. Kennelijk speelt het collectief, en hoe zij deze zelf beïnvloeden door bepaalde zaken belangrijk te vinden, een erg belangrijke rol in wie de vrouwen zijn. Het beschadigen van de eer van de vrouwen door een roddel op gang te brengen is dan ook de grootste nachtmerrie van deze vrouwen. Het gevolg is dat de vrouwen niet optimaal de inburgeringstrajecten zullen benutten omdat ze continu op elkaar letten.

Hoofdstuk 5 Conclusie

5.1. Korte terugblik op het integratie –en inburgeringsdebat

Door de afgelopen decennia hebben zich verschillende ontwikkelingen en visies voorgedaan over hoe er naar de “migrant/allochtoon” wordt gekeken en hoe deze zich aan de nieuwe samenleving dient aan te passen. Amerikaanse beleidswetenschappers Schön en Rein (1994) geven aan dat we vanuit bepaalde normatieve *frames*, ook wel denkkaders, naar het begrip integratie kijken en deze bepalen vervolgens de toon van het debat. Volgens hen zijn deze frames in het integratiedebat opnieuw verschoven. Twentse hoogleraar Hoppe omschrijft deze accentverschuiving in het minderhedenbeleid als die van een ‘group identity approach’ naar een ‘integration approach’. Een verharding van het integratiebeleid, een sterkere nadruk op de plichten van migranten is hier o.a. het resultaat van. Dit uit zich in de verplichte inburgering van nieuwkomers en oudkomers, in de nota *Kansen krijgen, kansen pakken* van de toenmalige minister Van Boxtel. Het is niet alleen een kwestie van kansen krijgen, maar ook het verplicht gebruik maken deze plichten (Snel, 2003). Deze verharding is te zien in een van de verplichtingen t.a.v. de nieuwkomers en oudkomers, namelijk het verplicht deelnemen aan een inburgeringstraject.

In de inleiding is ingegaan op wat de meest voorkomende belemmeringen zijn bij de inburgering en integratie. In een enquêteonderzoek hebben de oudkomers zaken aangegeven waardoor deze doelgroep oudkomers in zijn algemeen niet de Nederlandse taal heeft kunnen bemachtigen en dus ook geen goede stappen heeft kunnen zetten in het integratieproces. De oudkomers hebben hierin aangegeven dat dit komt omdat ze slecht les hebben gehad, het perspectief dat ze zich slechts tijdelijk in Nederland zouden vestigen speelde een rol, na de trajecten komen de oudkomers weer buiten de maatschappij te staan waardoor ze weinig contacten hebben met Nederlandstalige mensen, de taaleisen in bedrijven zijn veel hoger dan in de jaren '80, het onderwijs stond

ver af van de deelnemer en had hierdoor weinig betrekking op de dagelijkse praktijk van de inburgeraar.

Binnen de inburgeringstrajecten heeft zich het afgelopen jaar een verandering in aanpak voorgedaan. Waar in het verleden de nadruk lag op het klassieke frontale onderwijs, heeft het participatie-element een belangrijke rol gekregen in de inburgeringstrajecten. Deze vraagt een andere opstelling en houding van de deelnemers dan voorheen, namelijk een mobiele houding.

Opvallend is dat het sociaalculturele aspect of de dynamiek binnen de groepen niet benoemd wordt binnen de problemen bij inburgering, terwijl deze binnen het integratiedebat van de laatste jaren een pregnant onderdeel van het debat is gaan vormen.

Bouhalhoul en van der Zwaard (1996) hebben eerder in hun werk het over het feit gehad dat de vrouwen door de rol van de gemeenschap niet aan de externe activiteiten willen en kunnen deelnemen. Er wordt echter niet inhoudelijk ingegaan op wat de vrouwen nu daadwerkelijk weerhoudt om deel te nemen. Dit oogt dan als een logisch gevolg van de Marokkaanse cultuur. Op deze manier ontstaat het beeld dat het de cultuur alleen is die inherent is aan de beweegredenen van deze vrouwen. Door het gezamenlijk plaatsen van deze vrouwen in de groep ontstaat er een dynamiek die bepaalde waarden onderstreept. In dit onderzoek heb ik juist de dynamiek als motor achter de drijfveren van deze vrouwen om niet deel te nemen aan de externe activiteiten onderzocht en in zicht gebracht.

5.2. Cultuur of groepsproces?

Waar de Nederlandse samenleving steeds meer individualiseert, speelt het collectief binnen bepaalde culturen nog steeds een erg belangrijke rol. Zoals u heeft kunnen lezen speelt in de Marokkaanse cultuur het collectieve bewustzijn een belangrijke rol. Ook is er een duidelijke scheiding in de rollen die de vrouwen en de mannen innemen in dit collectief. Er zijn bepaalde verwachtingspatronen die bepalen wat wel en niet kan en wat bij het betreffende geslacht als taak hoort en wat vooral niet. Deze wordt door deze vrouwen, zo lijkt, tot aan de dood meegenomen en speelt een belangrijke rol in deze “Nederlands-Marokkaanse Berbercultuur”. Er wordt dan ook verwacht dat men zich als lid van dit collectief moet gedragen op een manier die sociaal geaccepteerd is. Men moet

over een zekere sociale wijsheid beschikken die het bewegen makkelijker en geaccepteerd maakt. Op het moment dat er niet volgens de groepnorm wordt gehandeld dan wordt dit als normloos, losbandig etc. beschouwd. (Migrantenstudies, 2003)

Zoals u heeft kunnen lezen maken vrouwen deel uit van mijn onderzoeksdoelgroep die allemaal bij elkaar in de buurt wonen. Weinig zijn directe familieleden van elkaar. Alle vrouwen (op één na) komen allemaal uit de Rifstreek van Marokko. In Marokko zouden ze elkaar misschien niet gekend hebben en hadden ze ook geen collectief gevormd. Maar in Den Haag kennen de vrouwen elkaar doordat ze bij elkaar in de buurt wonen en elkaar door het gedeelde feit dat ze uit bepaalde streken uit Marokko komen een gedeeld kenmerk hebben. Dit bewustzijn maakt ze tot een collectief. Het feit dat ze ook nog eens in een zelfde groep zitten voor een inburgeringstraject gedurende ruim een jaar zorgt voor een intensievere interactie tussen de vrouwen. Ze zijn zich dus erg bewust van elkaars aanwezigheid en positie in de groep.

Een ander belangrijk kenmerk van deze groep vrouwen is de positionering van de eer in wie ze zijn. Dit is op het eerste gezicht een abstract begrip en wordt door de gesprekken met de vrouwen al snel specifieker gemaakt. Persianity (1966) onderstreept in dit begrip de vrouwelijke eer als zijnde iets wat betrekking heeft op het zedelijke vlak van de vrouw. De Marokkaanse Berbervrouw zal er alles aan doen om deze eer hoog te houden. Dit doet ze door zich aan de gedragsvoorschriften te houden die gebruikelijk zijn binnen de groep als: manier van kleden, manier van bewegen, manier van praten, maar ook in hoeverre ze deelneemt aan de buitenschoolse activiteiten van het inburgeringstraject. Deze gedragsvoorschriften komen veelal voort uit de religie en de cultuur. Maar wat binnen de groep nog veel belangrijker is, is de interpretatie van de groepsleden zelf. Deze eer speelt niet alleen voor de betreffende persoon zelf een rol maar ook voor de groep waar ze deel van uitmaakt. De eer is er alleen wanneer deze ook wordt bevestigd door de rest van de groep. De eer is meer dan alleen dit, het bepaald wie je bent, je naam, en is ook direct van invloed op de rest van de directe familieleden. Veel van deze eer hangt af van de vrouwen zelf (Cammaert, 1985). Deze is dus sterk interpreteerbaar.

Een laatste in dit onderzoek omschreven element is de roddel binnen deze cultuur. Deze speelt een erg belangrijke rol in het doorgeven van boodschappen binnen het collectief. Binnen de groep heerst een grote angst hiervoor. Iedereen doet het, maar er bestaat een

grote angst om zelf een roddelobject te worden. Rosnow en Fine (1976) geven aan dat het roddelobject juist een grote rol speelt wanneer de groep exclusief en sterk georganiseerd is. Gezien de samenstelling en de grootte van deze groep in de wijk, kan deze groep als exclusief worden gekenmerkt.

De roddel speelt een belangrijke rol in het reguleren van de groepsnormen om deze in stand te houden. Deze groepsnormen hebben vooral betrekking op de zedelijke aspecten. De roddel waar de vrouwen zo een grote angst voor hebben, is dan ook de roddel die betrekking heeft op deze zedelijke aspecten van de betreffende vrouwen. De roddel heeft een integrerende functie. Maar tegelijkertijd kan deze roddel een negatief effect hebben op de positie binnen de groep. Door o.a. de roddel wordt bepaald wie zich aan de gedragsnormen houdt en binnen de groep mag blijven en wie niet.

Waar cultuur en de hiermee samenhangende waarden en normen aan verandering onderhevig zijn, zoals dit in Marokko het geval is, lijken deze vrouwen zich op een soms wat overdreven manier te willen vasthouden aan deze “echte cultuur”. Het lijkt er dus op dat de vrouwen zelf bepalen wat de groepsnormen zijn. Het lijkt erop dat de essentialistische visie op cultuur niet van toepassing is op het gedrag van de vrouwen zelf.

5.3. Rol van cultuur in deze scriptie

Indien er binnen onderzoek of artikels over de cultuur wordt gesproken dan is deze veelal essentialistisch van aard. Een van de veel gehoorde uitlatingen van de afgelopen tijd is: *“Doordat deze groepen vasthouden aan hun traditionele normen en waarden (bijvoorbeeld over de positie van de vrouw) is er weinig kans op een geslaagde inburgering in de moderne Nederlandse samenleving.”* (Snel, 2003; 17). Dit is de rol die de cultuur heeft gekregen binnen het integratiedebat gekoppeld aan de integratie van ook deze vrouwen. Ook andere theorieën ondersteunen dit. Huntington (1997) wordt in het integratiedebat regelmatig aangehaald, Verschillen in ontwikkeling op politiek en economisch niveau hebben volgens hem wortels in de culturele diversiteit (Huntington, 1997). Ook Ingelhart en Baker (2000) maken een scheiding tussen samenlevingen en zien de cultuur als achterliggende factor voor dit onderscheid. Zo wordt er een onderscheid

gemaakt in traditionele en moderne samenlevingen. De traditionele maatschappijen worden volgens hem gekenmerkt door o.a. mannelijke dominantie, religie en ouderlijke autoriteit. Ook staan deze samenlevingen weinig tot niet tolerant m.b.t. echtscheiding en abortus. Tevens wordt aangegeven dat binnen deze traditionele samenleving sociale conformiteit hoger gewaardeerd wordt dan individualiteit. Ook Scheffer (2001) ziet de culturele achtergrond van allochtonen als oorzaak voor het falen van de integratie. Dit is echter een erg statische interpretatie van het begrip cultuur.

Schinkel (2008) levert in zijn werk felle kritiek op de manier waarop cultuur centraal staat in het integratiedebat. Hij benoemt dit als “sociale hypochondrie”. We worden continu bang gemaakt door de directe link met culturele verschillen te leggen. Deze hypochondrie wordt aangejaagd door het culturisme. Het gaat om hun inferieure cultuur t.a.v. de Westerse superieure cultuur.

Waar volgens Schinkel het integratiedebat volledig doordrongen is van culturele scheidslijnen, is dit in het debat binnen de inburgering absoluut niet ter sprake. Het is juist belangrijk om deze wel bij de uitvoering van inburgering mee te nemen. Niet het uitgangspunt dat er een aanpassing dient plaats te vinden aan een superieure cultuur is hierin belangrijk, maar wel de sociaalculturele achtergrond van deze vrouwen is relevant. Deze verduidelijkt het groepsproces wat op gang wordt gebracht doordat vrouwen met dezelfde etnische achtergrond, die in dezelfde buurt wonen, en hiermee niet optimaal het inburgeringstraject benutten. Indien we dit koppelen aan de dynamiek binnen de groep, dan kunnen we zien dat de beweegredenen van de vrouwen eigenlijk niet een uitvloeisel zijn van de Marokkaanse cultuur alleen, althans niet wanneer we van de essentialistische definitie van het begrip cultuur uitgaan. Het zijn de vrouwen zelf die de keuze maken om bepaalde waarden en normen in stand te houden. De Marokkaanse cultuur is immers de afgelopen decennia aan vele veranderingen onderhevig geweest in Marokko. Er kan hier dus niet gesproken worden van de Marokkaanse cultuur als oorzaak voor het niet goed kunnen deelnemen aan de inburgeringstrajecten.

In dit onderzoek is de rol van de man, cultuur en religie wel benoemd. Maar ik beoog juist in dit onderzoek een zekere dynamiek binnen de groep in kaart te brengen waarin er een angst voor uitsluiting heerst die deels op cultuur en deels op angst gebaseerd is die door de vrouwen zelf wordt aangevoerd omdat zij dit belangrijk vinden. Het is dan naar

mijn mening ook niet de cultuur alleen die dit proces beïnvloedt. Dit laatste lijkt nauwe raakvlakken te hebben met overlevingswaarden die in deze Nederlands-Marokkaanse Berbercultuur is ontstaan. In deze overlevingswaarden staat de gerichtheid op de eigen groep centraal. Deze groep biedt garantie op overleving. In tijden van nood kan deze groep ondersteuning bieden. Dit is in deze perioden van levensbelang (Inglehart & Baker, 2000).

Er lijkt dan ook een nieuw collectief te zijn ontstaan doordat de vrouwen met elkaar in een groep zitten die uit vrouwen bestaat uit dezelfde buurt en gedeelde stam in de Rifstreek. Het is dan ook niet de cultuur an sich die centraal staat, maar het sociale mechanisme door de concentratie van deze vrouwen die bepaalde aspecten naar voren brengt als volgedrag. Deze elementen in combinatie met het samen in een groep zitten tijdens een inburgeringstraject kunnen gevolgen hebben voor het goed doorlopen van een inburgeringstraject en dus ook het integratieproces er na.

In de vorige drie hoofdstukken is uitgebreid aandacht besteed aan deze verschillende aspecten die een belangrijk deel uitmaken van de Marokkaanse Berbercultuur. Dit zijn juist de aspecten die tijdens het inburgeringstraject op de proef worden gesteld. Zo heeft u kunnen lezen dat drie elementen erg belangrijk zijn, namelijk: het collectieve aspect van deze groep en de sociale controle die hiermee gepaard gaat, de rol van de eer en de rol van de roddel. De vraag is nu hoe deze zich tot elkaar verhouden. Om dit in kaart te brengen heb ik hier een model voor ontwikkeld. Hierin zal blijken dat niet de Marokkaanse Berbercultuur an sich het probleem is. De invulling die de vrouwen hier zelf aan geven, en zelf de keuzes maken om bepaalde dingen belangrijk te vinden, is meer bepalend voor hun vervolgstappen. De groepsdynamiek, doordat de vrouwen in de groep bij elkaar komen, zorgt ervoor dat bepaalde culturele waarden overgewaardeerd worden waardoor ze elkaar in de groep dwarsbomen in het nemen van participatiestappen en hierdoor het inburgeringstraject niet optimaal kunnen benutten.

De keuzes die de vrouwen maken worden o.a. bepaald door hun cultuur, die door de jaren heen is veranderd terwijl zij aan een Marokkaanse cultuur van de jaren '60-'70 zijn blijven vasthouden. De manier waarop de vrouwen keuzes maken om veel waarde aan deze aspecten te hechten hangt af van de zogenaamde *frames* die gekozen en gehanteerd worden. Schön en Rein (2003):

“Onderliggende structuren van overtuiging, waarneming en waardering. Deze normatieve uitgangspunten vormen de bril, een bepaald interpretatiekader, waardoor wij de werkelijkheid waarnemen. Het frame bepaalt waar we naar kijken, wat we relevant vinden, hoe we er naar kijken en in welke termen of metaforen we onze bevindingen verwoorden.” (Snel, 2003; 11)

De dynamiek binnen deze Nederlands-Marokkaanse Berbercultuur zal in het model in de volgende paragraaf worden weergegeven.

5.4. Het model

In de interviews is naar voren gekomen dat het ene inherent is aan het andere aspect en beïnvloedt hiermee weer het andere aspect. Op inductieve wijze ben ik tot een model gekomen die deze relatie in beeld brengt en verklaart waarom de vrouwen niet in staat zijn om bepaalde stappen binnen het inburgeringstraject te nemen en hiermee het integratieproces positief te beïnvloeden, ervan uitgaande dat participatie een belangrijk element is binnen het inburgeringstraject.

Het uitgangspunt in dit geheel is, zoals in de inleiding van het eerste hoofdstuk is aangegeven, dat de sociaalculturele aspecten een deel uitmaken van deze vrouwen. Tegelijkertijd speelt de dynamiek in de groepen een erg belangrijke rol. Dit model is een weergave van de continue wisselwerking tussen de verschillende aspecten en verklaart hoe deze aspecten zich tot elkaar verhouden.

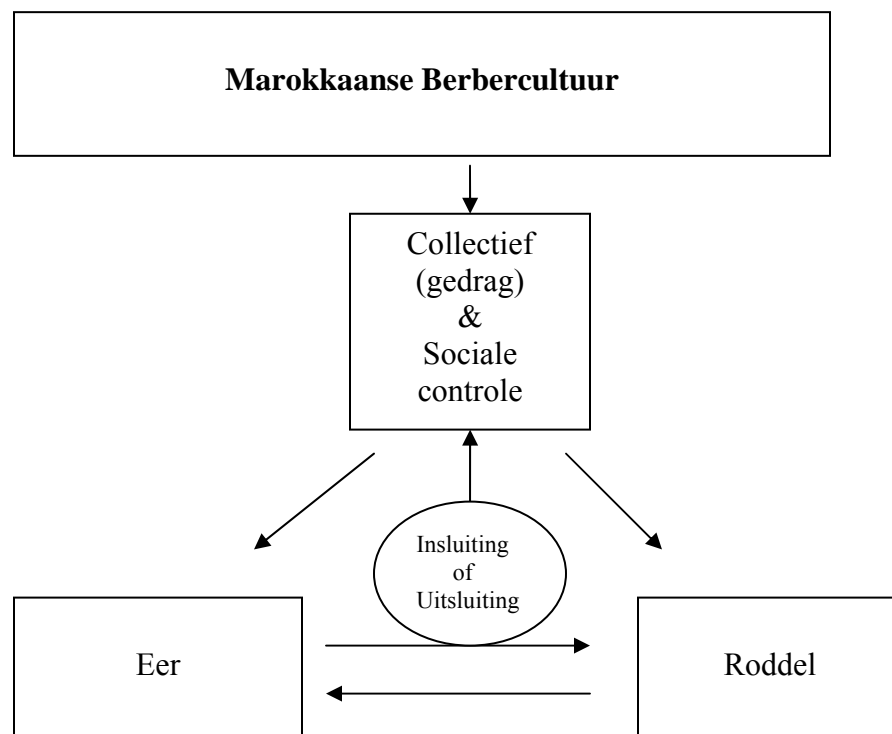
De Marokkaanse Berbercultuur waar deze vrouwen deel van uitmaken is er één waarin het *collectief* een belangrijke rol speelt. Elke persoon is zich hier direct of indirect van bewust. Dit bewustzijn van het collectief drukt zich uit in de *sociale controle* die een overheersende rol inneemt in deze culturele context. Deze sociale controle is inherent aan deze collectieve cultuur. Iedereen kent elkaar en let op elkaar.

Vanuit deze collectieve Marokkaanse Berbercultuur spelen twee elementen een belangrijke rol: de *eer* van deze vrouw die hier deel van uitmaakt en de *roddel*. Deze zijn

beide twee directe uitvloeisels van deze cultuur. Zo speelt de eer van de vrouw een belangrijke rol binnen deze cultuur. Deze eer wordt erg belangrijk geacht en de leden van de gemeenschap doen er alles aan om de eigen of de familie-eer niet te schaden.

Deze omschrijving lijkt erg op de essentialistische benadering van het begrip cultuur. Dit is echter niet wat het onderzoek interessant maakt. Juist de dynamiek in de groep die voor de continue interpretaties en keuzes zorgt, zorgt er tevens voor dat er direct verband ontstaat tussen de twee uitvloeisels van deze cultuur.

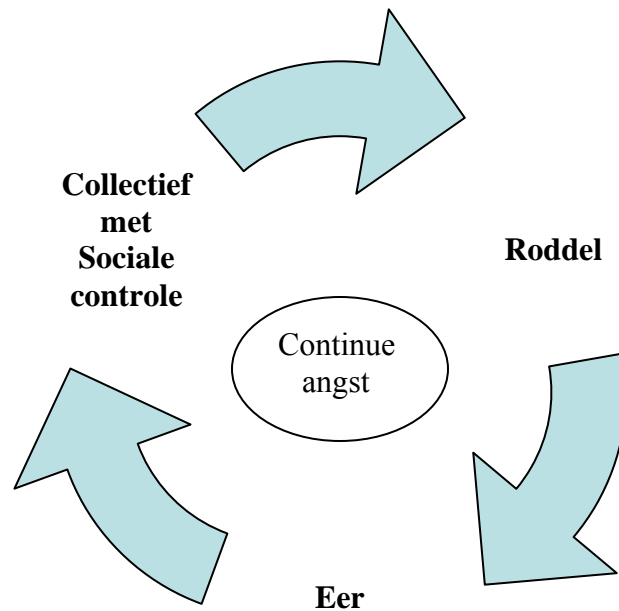
Op het moment dat iemand zich niet aan de voorschriften houdt dan zal de roddel in gang worden gezet en zal deze bepalen of het betreffende lid nog wel deel mag en kan uitmaken van het geheel. Deze roddel heeft over het algemeen betrekking op waarden en normen die direct of indirect verband houden met de eer. De roddel speelt een belangrijke rol in het duidelijk maken wat binnen de heersende groeps cultuur wel en niet kan. Deze roddel gaat dan ook veelal uit van de eer, omdat deze een belangrijke rol inneemt in deze cultuur. Tegelijkertijd zal de betreffende vrouw er alles aan doen om deze eer niet te schaden en zal de roddel willen vermijden. Ze wil immers niet uitgesloten worden van de groep. Er is dus sprake van een continue wisselwerking. Deze wisselwerking tussen de eer en de roddel bepaalt de positionering van de betreffende vrouw binnen de collectieve cultuur/gemeenschap. Het model hieronder illustreert dit proces.

De sanctie bij overtreding, in dit geval deelnemen aan de externe activiteiten, van de waarden –en normen van de groep is het opgang brengen van een roddel die een negatieve uitwerking heeft op je eer en dus ook op je plek binnen de gemeenschap. Uitsluiting is de ergste sanctie. Naast het uitgesloten worden van de steun van de groep, verliest de betreffende vrouw op deze manier ook de grip op wat er allemaal over haar wordt gezegd. Ze komt dan min of meer machteloos te staan t.a.v. de roddel die op haar betrekking heeft. Ze kan zich dan ook moeilijk weren en verdedigen. Zo is de grootste angst bij de vrouwen dat hun zedelijke eer in twijfel wordt getrokken en dat de hele familie-er hiermee wordt beschadigd. Rosnow en Fine (1976) noemen dit ook wel de “degradation ceremony”. Het ergste gevolg is de “social death” zoals Peristiany (1966) deze omschrijft.

Deze roddel heeft als sanctie uitsluiting en als functie een integrerende functie. Doordat de vrouwen zich bewust zijn van dit proces zullen ze er alles aan doen om niet de regels te overtreden. Deelname aan de externe activiteiten wordt in de groepen duidelijk als afwijkend omschreven en er heersen allerlei gedachtes binnen de groepen over het beeld wat de andere vrouwen hiervan hebben. Dit collectieve bewustzijn en de gevolgen van de roddel zorgen ervoor dat de vrouwen zich niet al te opvallend en afwijkend van de groep zullen bewegen tijdens de inburgeringstrajecten. Deze cultuur bestaat dus alleen aan de hand van de interpretaties van de vrouwen zelf.

Volgens de antropoloog Baumann (1996) zijn antropologen het over één ding eens wat betreft cultuur. Zij zien het als iets niet vast staands. Het is niet zo zeer cultuur wat het gedrag doet ontstaan, nog kan het gedrag voorspellen. Het zijn mensen zelf die door het gedrag de cultuur vormen. Deze visie ondersteunt de dynamiek binnen de groep en hoe de vrouwen zelf invulling geven aan voor hun belangrijke zaken in het leven. Door de interpretatie van de vrouwen zelf van het gedrag geven de vrouwen zelf vorm aan de Nederlands Marokkaanse Berbercultuur en dynamiek binnen deze groep in Nederland. Ook bepalen ze zelf welke waarde hoe belangrijk zijn en of ze deze overeind willen houden of niet. De “keuze” die de vrouwen lijken te maken, zoals uit de interviews is gebleken, is dat niemand ervoor kiest om buiten de boot te willen vallen. Het directe gevolg van dit proces is dat deze vrouwen zich binnen de trajecten, waarin ze in een groep samen worden gezet, zich in een ondoorbreekbare vicieuze cirkel gaan bevinden.

Het collectief en de heersende sociale controle zijn dominant aanwezig in deze groep. Hierdoor is er een continue angst voor roddel die betrekking heeft op de eer van de betreffende vrouw. Dit heeft tot gevolg dat de betreffende vrouw gedrag gaat vertonen wat sociaalcultureel geaccepteerd is om niet buiten het collectief te vallen, wat er weer toe leidt dat de vrouw binnen de groep valt. In de interviews, heeft u ook kunnen lezen, doen alle vrouwen mee aan dit proces doordat ze tijdens de interviews veel in termen van de andere vrouwen praten. Zelf doen ze continu ook mee aan het proces van roddelen. Zo blijft dit proces zich voordoen en zal deze vicieuze cirkel niet doorbroken worden. Angst is de motor binnen de groep die de vrouwen bepaalde keuzes laat maken.

Bouhalhoul en van der Zwaard (1996) omschrijven deze keuzes ook in de opvoeding van de kinderen. Omdat ze er alleen voor staan zijn ze strakker en strenger in de opvoeding en zijn ze ook meer gaan vast houden aan de Marokkaanse cultuur. In Marokko had je familie en buren die een rol speelden in de opvoeding. In Nederland is het Marokkaanse netwerk er ook, maar deze is veel meer op rivaliteit gebaseerd dan op een harmonieuze eenheid. Aan de ene kant zijn de buren en het netwerk er, maar aan de andere kant accepteren de ouders het niet als deze anderen zich met de opvoeding en met hun gaan bemoeien. Deze visie verklaart ook de houding die de vrouwen t.a.v. elkaar in de groep

hebben. Het is onacceptabel dat de vrouwen iets over het gedrag te zeggen zouden hebben. Het proces wat in de groep gaande is er een van wantrouwen i.p.v. vertrouwen. Op deze manier geven de vrouwen invulling aan een nieuwe sociale cultuur die, wanneer ze bij elkaar in de groep worden geplaatst en met hun culturele waarden worden geconfronteerd, op angst is gebaseerd.

5.5. Conclusie

In de inleiding is er aandacht aan het begrip integratie besteed. Er bestaan verschillende definities van dit begrip. Indien we er, naar mijn mening, de meest genuanceerde definitie er op nahouden is het in deze setting waarin de vrouwen met elkaar in één groep zitten en in dezelfde buurt wonen niet haalbaar. Zo stellen Engbersen en Gabriëls (1995) dat het bij integratie er om gaat dat die normen worden ontwikkelt dat het samenleven van mensen met diverse waarden mogelijk maakt. Deze normen hebben een universeel karakter en gelden voor alle burgers. Evenredige participatie (succesvolle integratie) vereist dan ook een gedeeltelijke culturele assimilatie aan de waarden en normen in Nederland. Coleman (1994) geeft aan dat de integratie deels ook afhangt van demografische gebeurtenissen. Volgens hem wordt dit proces bepaald door de culturele achtergrond van de migrantengroepen en het integratiebeleid van de overheid in het ontvangende land. Het inburgeringsbeleid en de invulling die de gemeentes hieraan geven beïnvloeden in sterke mate de groepssamenstelling van de inburgeringstrajecten. Zolang de gemeentes voor deze aanpak (de drempel verlagen door de leslocatie in de buurt van het adres van de vrouwen) kiezen zullen de vrouwen geconfronteerd worden met deze situatie en zal er van “echte inburgering” niet veel terecht komen. Dit leidt ertoe dat de vrouwen geen stappen kunnen en durven te zetten richting de participatieve activiteiten binnen het inburgeringstraject. Dit heeft in hun maatschappelijke integratie een direct verlamvend gevolg, namelijk: ze kunnen en durven de stap niet te zetten uit angst voor sociaal-culturele sancties. Het ter discussie stellen van dit verschijnsel lijkt een onmogelijke opgave te zijn voor de vrouwen. De vrouwen werken door deze angst zelf aan deze vicieuze cirkel. Het is dus niet de cultuur, zoals Huntington en Scheffer deze omschrijven, die het handelen van de vrouwen bepaalt. De vrouwen bepalen zelf of ze het

frame (Schön en Rein, 1994) willen aanpassen. Wanneer ze hiervoor kiezen kan er ander gedrag in de groep worden vertoond. Het zijn de vrouwen zelf die een nieuwe Nederlands Marokkaanse Berbercultuur kunnen creëren (Baumann, 1996).

De angst om buiten de groep de vallen is kennelijk zo groot dat deze niet kan opwegen tegen het belang om de stap te zetten richting integratie. De gevolgen om uitgesloten te worden zijn kennelijk groter en worden qua belang groter geacht dan de vooruitgang die de vrouwen kunnen boeken door zelfredzaam te worden binnen de samenleving. Integratie is in deze context dan ook ver te zoeken. Wanneer de vrouwen niet met elkaar in een groep zouden zitten zou de dynamiek misschien wel heel anders zijn geweest. Ik ben ervan overtuigd dat dit het geval zal zijn. Van de laatste dimensie waar op het eerste gezicht veel valt te halen bij integratie, je eigen culturele identiteit kunnen ontwikkelen en uiten, lijkt het ontwikkelen van deze identiteit een lastige opgave met zoveel ogen om je heen.

Hoofdstuk 6 Aanbevelingen

6.1. Inleiding

Dit onderzoek heeft naast het in beeld brengen van de sociaalculturele drempels en de dynamiek binnen de groep die belemmerend werkt om stappen te zetten binnen de inburgeringstrajecten door de Marokkaanse Berbervrouwen en het ontwikkelen van een model, ook als doel om aanbevelingen te doen. In dit hoofdstuk zullen deze worden gedaan richting uitvoerende instanties van inburgeringstrajecten en richting de beleidsmakers zodat deze zeer kostbare trajecten nog beter in de praktijk kunnen worden uitgevoerd. Op deze manier kan er binnen het traject reëel worden gekeken naar wat haalbaar is op het gebied van inburgering en hiermee ook integratie en wat niet, en waar vooral in het beginstadium rekening mee dient te worden gehouden en hier in een zeer vroeg stadium op te anticiperen.

6.1.1. Lekker dichtbij huis

Wat een van de belangrijkste keuzes is die gemeentes maken bij het verdelen van de inburgeringstrajecten over de stad, is het bepalen van de afstand van de leslocaties van het adres van de nieuwe deelnemers. De aanname in bepaalde steden is dat op het moment dat de afstand tussen het adres van de vrouwelijke inburgeraar (vooral bij de oudkomers) en het adres waar de inburgeringscursus wordt gegeven klein is, de vrouwen makkelijker en sneller zullen deelnemen aan de trajecten. Deze aanname gaat over het algemeen op voor deze doelgroep. De afstand van de leslocatie mag niet al te ver zijn, omdat anders de vrouwen niet naar de lessen zullen komen. In verschillende interviews hebben de vrouwen dit ook aangegeven. Ze geven aan dat ze de korte afstand erg prettig vinden. Dit met het oog op het ophalen van de kinderen tussen de middag en het niet kennen van de weg wanneer de afstand groter is. Het gevolg is dan wel dat de vrouwen allemaal om deze leslocatie heen wonen waardoor de sociale controle prominent aanwezig is.

Om dit te doorbreken zou het beter zijn om bij het toekennen van de leslocaties de vrouwen te spreiden over de stad. De vrouwen zullen dit op het eerste gezicht een lastige opgave vinden omdat ze deze aanpak in verschillende gemeentes al lange tijd zo zijn gewend. Maar de directe meerwaarde op deze manier is dat de vrouwen in trajecten komen te zitten waar de vrouwen allemaal uit andere buurten/wijken/deelgemeentes komen. De sociale controle is dan in veel mindere mate aanwezig omdat de vrouwen elkaar dan niet direct kennen. Hetgeen wat de vrouwen in deze setting delen is dat ze er komen om een inburgeringscursus te volgen om er meer zelfredzaam van te worden. Doordat ze elkaar niet direct kennen zullen de vrouwen makkelijker bepaalde stappen richting integratie en participatie zetten dan wanneer deze vrouwen elkaar wel kennen en bang zijn om een roddelobject te worden.

Een indirect gevolg van het spreiden van deze leslocaties is dat de vrouwen al in een vroeg stadium van hun inburgeringscursus mobiel worden. Op deze manier komen ze in contact met andere buurten en omgevingen en worden zich ook beter bewust van de stad waarin ze leven. Deze stad wordt in hun beleving dan een stuk groter dan hun eigen buurt. Bepaalde denkpatronen worden langs deze weg doorbroken waardoor een grotere stap richting integratie en participatie kan worden gezet. Ook vanzelfsprekendheden en taboes worden langs deze weg doorbroken. De “frames” waardoor deze vrouwen naar hun ontwikkeling zullen kijken zullen dan ook deels of grotendeels worden doorbroken.

6.1.2. Intakeprocedure

Een belangrijk onderdeel van de inburgeringscursus is de intakeprocedure, die voordat een deelnemer wordt geplaatst, wordt uitgevoerd. Tijdens deze intakeprocedure worden de toekomstige inburgeraars vragen gesteld die van een over het algemeen abstract karakter zijn. Zo staan er in het intakedossier persoonsgegevens genoteerd en worden er vragen gesteld over de reeds gevolgde trajecten, werkervaring, taalniveau en gezondheidsaspecten. In de intakefase wordt niets gevraagd over de sociaalculturele aspecten. Het zou een absolute meerwaarde hebben indien in deze intakefase al vragen worden gesteld over de sociaalculturele aspecten die deze betreffende inburgeraar belangrijk vindt. Een uitbreiding van het reeds gebruikte intake-instrument met een nieuw

intake-instrument waar dit soort aspecten in worden gemeten zou een grote toegevoegde waarde hebben in het verloop van het inburgeringstraject. Zo zouden er vragen kunnen worden ingebracht over: de band met de vrouwen in de buurt, rol van religie, rol van cultuur, rol van het gezin, de gevoelens bij het inburgeringstraject etc.

De inzet van zo een intake-instrument vraagt uiteraard wel om de nodige expertise, omdat er vragen zullen worden gesteld die betrekking hebben op sociaalculturele aspecten waar de vrouwen nauwelijks tot niet aan zijn gewend.

Door de inzet van dit nieuwe intake-instrument kom je in een vroeg stadium achter deze, voor de vrouwen, belangrijke waarden zodat het programma per vrouw hier op kan worden afgestemd. In een vroeg stadium kan men erachter komen waar de knelpunten zouden komen te zitten binnen het inburgeringstraject. Wel moet er voorzichtig worden omgegaan met dit soort vragen, omdat snel de illusie bij de vrouwen kan ontstaan dat hiermee rekening zal worden gehouden in de zin van dat ze bepaalde onderdelen van het programma dan niet hoeven te doen. Het uitgangspunt van dit type vragen moet zijn om aan te geven dat er binnen het programma onderdelen zullen worden behandeld die wellicht aanpassingen van de vrouwen in het inburgeringstraject zullen vragen in dit opzicht. Er zal dan vroeg hierop kunnen worden geanticipeerd dan in een veel later stadium wanneer het traject is afgerond en men erachter komt dat het traject niet zo effectief was op de participatieve elementen van het traject.

Een van de doelen binnen de inburgering, een gedifferentieerde aanpak binnen de trajecten realiseren, wordt op deze manier veel beter bereikt. Het verschil tussen de inburgeraars zit hem immers niet alleen in de verschillende taalniveaus maar ook in de verschillende fasen van hoeveel waarde er aan bepaalde sociaalculturele aspecten wordt ontleend. Dit laatste is binnen o.a. de Marokkaanse cultuur misschien zelfs een veel belangrijker aspect om te meten. Deze intake kan regelmatig worden bijgesteld en dient het uitgangspunt te worden van een vervolgtraject. Het zou zelfs een instrument kunnen worden wat de vrouwen naar ook andere activiteiten in buurtcentra en welzijnsinstellingen kunnen meenemen. Deze kan dan per keer worden bijgesteld. Uiteindelijk beogen deze allemaal om deze doelgroep te laten meedoen in de samenleving.

6.1.3. Het is meer dan alleen taalles!

Een ander belangrijk aspect is dat je als gemeente keuzes moet maken. Bij de uitvoering merken de aanbieders dat ze soms niet weten waar ze precies aan toe zijn. Is de taal nu prioriteit of is het participatieve element nu juist belangrijk, of beiden? Op het moment dat deze keuze is gemaakt en duidelijk is uitgesproken, kan de aanbieder hier ook op inspelen. Tevens kan dan in de intakefase ook duidelijk worden aangegeven aan de vrouwen dat naast de taal ook het participatieve element van belang is of misschien zelfs centraal staat. In de praktijk gebeurt dit nog veel te weinig. Tijdens de intakefase wordt vaak min of meer geïmpliceerd dat de vrouwen voor een taal cursus komen. Deze taal cursus voelt voor de Marokkaanse Berber vrouwen erg veilig aan omdat deze geen sociaal culturele implicaties heeft. Ze gaan er dan immers vanuit dat ze alleen in het klaslokaal hoeven te zitten en een taal cursus kunnen volgen. Een andere implicatie is dat de taalles veel meer in de leerbeleving van de vrouwen past dan een inburgeringstraject met participatieve elementen. Dit komt door twee zaken. Ten eerste onderscheidt het onderwijssysteem in Marokko zich op een aantal aspecten van het Nederlandse “nieuwe” onderwijs. Het Marokkaanse onderwijs is klassikaal en richt zich vooral op het onthouden en reproduceren van feitenkennis. Het resultaat van wat je hebt geleerd moet dus direct zichtbaar zijn in het reproduceren van deze kennis. Er wordt niet tot nauwelijks gewerkt aan het ontwikkelen van vaardigheden en het stimuleren van het nemen van eigen initiatief. Ook is de afstand tussen leraar en leerling erg groot en dus ook autoritair ingesteld. Tot slot zijn de verschillende lesmethoden niet gericht op het activeren middels doeopdrachten.¹¹

Ten tweede speelt bij de onderwijsbeleving van de vrouwen ook hun eigen onderwijservaring in Nederland een rol. Zo hebben veel van de deelnemers reeds in het verleden deelgenomen aan een oudkomerstraject of een ander programma, veelal bij een ROC, waarin veelal klassikaal les werd gegeven. Het taalonderdeel stond centraal. Deze was dus ook direct meetbaar. Externe activiteiten werden veelal ingezet als gezelligheidselement halverwege het traject of om het traject feestelijk mee af te sluiten. Het educatieve element van deze externe activiteiten was dan ook soms ver te zoeken. Dit

¹¹ http://www.ru.nl/nimar/nederlandstalige/informatie_over/onderwijs_in_marokko?mode=print&popup=normal

heeft ertoe bijgedragen dat er een homogeen beeld is ontstaan over wat nu precies als educatief en nuttig wordt ervaren. Het nut van de participatieve elementen in het inburgeringstraject zijn voor de vrouwen soms moeilijk met het leereffect te rijmen.

Deze twee ervaringen en belevingen met onderwijs nemen de vrouwen mee naar een nieuw inburgeringsprogramma. Tijdens de intakefase wordt de illusie gewekt dat het nieuwe inburgeringsprogramma hetzelfde is als hetgeen ze al eerder hebben gevolgd. Dit zorgt dus voor de perceptie die de vrouwen hebben op het onderwijs wat ze gaan genieten. Goed onderwijs dient dus te voldoen aan het beeld wat de vrouwen hebben meegenomen uit het land van herkomst en hun eigen persoonlijke ervaringen met inburgering/oudkomers/taaltrajecten in Nederland.

Het inburgeringsprogramma wat ze per 1 januari 2007 aangeboden krijgen sluit hier niet meer bij aan. In de waardetoekenning qua leerbeleving, scoort de nieuwe aanpak vele malen lager dan het oude bij deze doelgroep.

Tijdens de intakefase moet dit duidelijk worden benadrukt zodat de vrouwen weten dat het een andersoortige traject gaat worden dan dat ze gewend zijn. Tevens treedt er tijdens het traject geen verwarring op over hetgeen ze van te voren hadden verwacht, wat o.a. wordt bepaald door wat er tijdens de intakefase is verteld, en wat ze daadwerkelijk in de praktijk krijgen. Door dit in een vroeg stadium duidelijk aan te geven weten de vrouwen waar ze aan toe zijn en kunnen ze zich hier mentaal op voorbereiden.

6.2. Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik een drietal aanbevelingen gedaan o.b.v. mijn onderzoek. Na dit onderzoek te hebben gelezen kan het beeld zijn gewekt dat sociaalculturele aspecten een belemmerende factor zijn voor deze vrouwen. Het is echter niet zo zeer de cultuur, maar het sociale element hierin wat zich in de dynamiek in de groep uit wat belemmerend is voor deze vrouwen wanneer ze bij elkaar in de groep zitten. Deze dynamiek kan worden afgezwakt door in de intakefase de vrouwen goed in te lichten over het te volgen inburgeringstraject. De vrouwen weten dan allemaal in een vroeg stadium waar ze aan toe zijn. Ook een nieuw intake-instrument kan bepaalde zaken die de deelname van de vrouwen zou kunnen belemmeren in een vroeg stadium in kaart brengen, waardoor hier

vroegtijdig op geanticipeerd kan worden. Tevens speelt het creëren van langere afstanden van de leslocaties een rol om een zekere mobiliteit op gang te brengen bij deze vrouwen. De perceptie op mobiliteit zal dan niet meer de betekenis van het “rondslechteren op straat” kennen.

Het feit dat de vrouwen in de buurt les krijgen heeft echter ook een voordeel. Zo breiden de vrouwen op de twee leslocaties ook hun netwerk uit. Ze komen in contact met andere vrouwen uit andere groepen en maken kennis met de activiteiten die er op de leslocaties worden georganiseerd. De vrouwen vinden hier immers hun houvast in en kunnen hier van veel positieve zaken profiteren ondanks de sociale controle en roddel. Dat het ook nadelen heeft is nu eenmaal een natuurlijk gevolg van dit proces. Maar indien we optimaal willen profiteren van de sociaalculturele rijkdom van deze doelgroep is het van belang dat we ook de gevolgen ervan kennen en hierop anticiperen. Dit onderzoek en de aanbevelingen in dit hoofdstuk bieden hier een aanzet toe.

Bijlage I Profiel per vrouw

Moskee El Islamgroep

Jamila

Zij is in 1955 geboren. Sinds 1986 woont zij in Nederland.

Ze is geboren in Gzennai (provincie Taza). Ze behoort tot de Rifstam Ighzennayen.

Ze spreekt naast het Berbers ook het Arabisch.

Ze is analfabete. In het verleden heeft ze een cursus gevolgd bij het OBV (Ontmoeting Buitenlandse Vrouwen). In Marokko heeft ze 3 jaar basisonderwijs genoten.

Ze heeft een vrolijke instelling en is erg gemotiveerd. In haar dagelijkse leven regelt ze de boodschappen zelf. In Den Haag woont ze in het Transvaalkwartier.

Tamimount

Zij is in 1966 geboren. Sinds 1999 woont zij in Nederland.

Zij is geboren in Aith Johra (provincie al Hoceima) en behoort tot de rifstam Aith-Wayagher.

Ze is analfabete en heeft in het verleden een traject van 6 maanden bij het Mondriaan en Stichting Yasmien gevolgd. In Marokko heeft ze geen onderwijs genoten.

Ze maakt een gesloten indruk en is erg afhankelijk van haar echtgenoot. Ze geeft ook tijdens het interview aan dat haar man alles regelt.

In Den Haag woont ze in de schilderswijk (grenst aan het Transvaalkwartier).

Badia

Ze is in 1955 geboren. Sinds 1989 Nederland woont ze in Nederland.

Ze is geboren in Aith Amer (provincie al Hoceima) en behoort tot de rifstam Aith-Ammart (grenst aan de rifstam Aith-Wayagher).

Ze is analfabete. Ze heeft zowel in Marokko als in Nederland nooit eerder les gevolgd

Ze oogt erg gezellig en enthousiast. Ook is het een erg intelligent vrouw. In het dagelijkse leven regelt zij de boodschappen. In Den Haag woont ze in het Transvaalkwartier.

Safia

Ze is in 1961 geboren. Sinds 2001 woont ze in Nederland

Ze is geboren in Midar (provincie Nador). Ze behoort tot de Rifstam Aith-Touzine (grenst aan de Aith-Wayagher).

Ze is analfabete en heeft in het verleden bij het Mondriaan 1 jaar les gevolgd.

In Marokko 3 jaar Basisonderwijs gevolgd.

Ze heeft last van psychische klachten, smetvrees, dwangneurose, en is hiervoor in behandeling bij Parnassia. In Den Haag woont ze in het Transvaalkwartier.

Rahma

Ze is in 1943 geboren. Sinds 1987 woont ze in Nederland

Ze is geboren in Bouyafer (provincie Nador). Ze behoort tot de Rifstam Iker3iyen (niet ver van de Aith-Touzine).

Ze heeft hier en daar in Nederland lessen in buurthuizen gevolgd.

Ze is analfabete en heeft in Marokko geen onderwijs genoten.

In Den Haag woont ze in het Transvaalkwartier.

Himout

Ze is in 1951 geboren. Sinds 1998 woont ze in Nederland

Ze is in Bouasaida geboren (provincie al Hoceima). Ze behoort tot de Rifstam Aith-Wayagher.

Ze is analfabete en heeft zowel in Nederland als in Marokko nog nooit eerder onderwijs genoten. Ze komt wat nors over maar maakt tegelijkertijd een gezellige indruk.

In Den Haag woont ze in het Transvaalkwartier.

Habiba

Ze is in 1952 geboren. Ze is in 1987 naar Nederland gekomen.

Ze is in Ain Hamra geboren (provincie Taza). Ze behoort tot de rifstam Ighzennayen (grenst aan de Aith-Wayagher).

Ze is analfabete. Ze heeft in het verleden een cursus gevolgd bij het OBV. In Marokko heeft ze geen onderwijs genoten.

Ze is erg dominant aanwezig in de groep. Haar naam wordt in verschillende gesprekken genoemd. De vrouwen wekken de indruk dat ze zich aan haar gedrag ergeren. Ze straalt een bepaalde status uit.

In Den Haag woont ze in het Transvaalkwartier.

Koffiepotgroep**Mimouna**

Ze is in 1964 geboren en woont sinds 1997 in Nederland.

Ze is in Ighmiren geboren (Provincie Al Hoceima). Ze behoort tot de Rifstam Aith-Wayagher.

Ze is analfabete en heeft 1 jaar les gevolgd in De Koffiepot. In Marokko nooit eerder les gevolgd. Ze is een erg actieve en gemotiveerde vrouw.

In Den Haag woont ze in het Laakkwartier.

Sabiha

Ze is in 1953 geboren. Sinds 2004 woont ze in Nederland. Zij is het meest recent naar Nederland gekomen.

Ze is analfabete en heeft voor een korte periode een inburgeringstraject bij het Mondriaan les gevolgd. In Marokko heeft ze geen les gevolgd.

Ze is de enige Arabische vrouw in de groep en stoort zich aan het gedrag van de andere vrouwen. Ze geeft in de gesprekken aan dat de andere vrouwen in de groep zich te veel vasthouden aan bepaalde waarden. Ze vindt ze conservatief.

In Den Haag woont ze in het Laakkwartier.

Khadija

Ze is in 1964 geboren. Sinds 1994 woont ze in Nederland.

Ze is Beni Touzine geboren (provincie Nador). Ze behoort tot de Rifstam Aith-Touzine (grenst aan de Aith-Wayagher).

Ze is analfabete en heeft 1 jaar in De Koffiepot les gevolgd. In Marokko heeft ze geen onderwijs genoten.

Ze heeft het zwaar te verduren met haar echtgenoot. Hij maakt deelname aan het inburgeringstraject bijna onmogelijk.

In Den Haag woont ze in het Laakkwartier.

Hakima

Ze is in 1968 geboren. Sinds 1988 woont ze in Nederland,

Ze is in Tizi Ousli geboren (provincie Taza). Ze behoort tot de Rifstam Ighzennayen. Haar schoonfamilie behoort tot de Rifstam Aith-Touzine (grenst aan de Aith-Wayagher).

Ze is analfabete. Ze heeft 1 jaar in De Koffiepot les gevolgd. In Marokko heeft ze geen onderwijs genoten.

Ze is erg dominant aanwezig in de groep. De meeste vrouwen hebben moeite met haar, maar houden haar liever te vriend. In veel gesprekken is zij als “lastige” persoon aangehaald.

Ze woont in Den Haag in het Laakkwartier.

Zouliga

Ze is 1954 geboren en woont sinds 1996 Nederland.

Ze is in Beni Sidel geboren (provincie Nador). Zij behoort tot de Rifstam Aith-Touzine (grenst aan de Aith-Wayagher).

Ze is analfabete en heeft 3 jaar een oudkomersprogramma gevolgd waaronder 1 jaar in de Koffiepot. In Marokko heeft ze geen onderwijs genoten.

Het is een op zichzelf gestelde vrouw. Ze kan zich aan het gedrag van de andere vrouwen duidelijk irriteren. Maar zij neemt dan een afzijdige houding aan.

In Den Haag woont ze in het Laakkwartier.

Ouarda

Ze is in 1964 geboren en woont sinds 1980 in Nederland.

Ze is geboren in Issouiken (provincie al Hoceima). Ze behoort tot de Rifstam Aith-Wayagher.

Ze is analfabete en heeft 1 jaar in De Koffiepot een oudkomerstraject gevolgd en hier en daar andere taalcursussen. In Marokko heeft ze geen onderwijs genoten.

Ze is erg ijverig en wil alsnog een inhaalslag maken aangezien ze hier op jonge leeftijd naar toe is gekomen.

In Den Haag woont ze in het Laakkwartier.

Saida

Ze is in 1968 geboren en woont sinds 2003 Nederland.

Ze is in oujda geboren maar komt oorspronkelijk uit Beni Touzine (provincie Nador). Ze behoort tot de Rifstam Aith-Touzine (grenst aan de Aith-Wayagher).

Ze is analfabete en heeft nog nooit zowel in Nederland als in Marokko onderwijs gevolgd.

Zij is een goede vriendin van Hakima en spant met haar meestal samen om aan de externe activiteiten te hoeven deel nemen.

In Den Haag woont ze in het Laakkwartier.

Fatima

Ze is in 1959 geboren en woont sinds 1984 in Nederland.

Ze is in Bouchfari (Beni Said) geboren (provincie Nador). Haar Rifstam Beni Said ligt niet ver af van de Rifstam Aith-Touzine.

Ze is analfabete en heeft 1 jaar in De Koffiepot een oudkomerstraject gevolgd. In Marokko heeft ze geen onderwijs genoten.

Zij kan met alle vrouwen goed opschieten en houdt zich liever met zichzelf bezig.

Ze maakt een rustige en verlegen indruk.

In Den Haag woont ze in het Laakkwartier.

Nezha

Ze is in 1963 geboren en woont sinds 1992 in Nederland.

Ze is in Beni Bouayach geboren (provincie al hoceima). Ze behoort tot de Rifstam Aith-Wayagher.

Ze is analfabete en heeft zowel in Nederland als in Marokko geen onderwijs genoten.

Het is een assertieve vrouw en maakt een enthousiaste indruk.

In Den Haag woont ze in het Laakkwartier.

Bijlage II

Waar de vrouwen vandaan komen uit Marokko

Landkaart Marokko

Bron: <http://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/morocco.pdf>

Rifgebied in Marokko

Bron: http://www.geocities.com/r_rifland/rif-route.JPG

Stammen in het Rifgebied

Bron: <http://i75.imagethrust.com/i/488622/rifrepubliek12.gif>

Bijlage III Gespreksleidraad interviews

Om mijn vraagstelling te onderzoeken heb ik een drietal deelvragen geformuleerd.

De deelvragen zullen in het onderzoek zijn:

- Willen de vrouwen deze stap niet zetten?
- Kunnen ze deze stap niet zetten?
- Waar ligt het aan dat ze deze stappen niet kunnen zetten? De aandacht zal hier uitgaan naar een aantal factoren zoals: identiteit, de rol van sociale controle, aspecten die inherent zijn aan de eigen cultuur, de taal van de politiek.

De volgende open vragen maken deel uit van mijn vragenlijst:

- Hoe heeft u het traject ervaren?
- Wat vond u leuk?
- Wat vond u minder leuk?
- Wat vond u van het stuk taal?
- Wat vond u van het onderdeel externe activiteiten?
- Wat vond u van de leslocatie?
- Wat vond u van het feit dat u alleen in de klas zat met grotendeels Marokkaanse vrouwen?
- Durft u goed voor uw mening uit te komen in de klas?
- Waar zou u in het vervolg een traject willen volgen en waarom?
- Wat is de reden waarom je dit traject volgt?
- Wat zijn de drempels waar je tegen aan loopt in het traject? Cultuur, religie, gezin, sociale omgeving, vanuit je persoonlijke waarden, cognitief, affectief?

Literatuur

Baumann, G. (1996), *Contesting Culture. Discourses of identity in multi-ethnic Londen*. Cambridge: Cambridge University Press.

Berg, M. van den (2007). *Dat is bij jullie toch ook zo? Gender, etniciteit en klasse in het sociaal kapitaal van Marokkaanse vrouwen*. Amsterdam: Aksant.

Bergmann, J. (1987), *Discreet Indiscretions: The Social Organization of Gossip*. New York: Walter de Gruyter.

Bouhalhoul, R. & Zwaard, J. van der (1996). Een kwestie van vertrouwen, gesprekken met Marokkaanse ouders. Zoetermeer: Hofstad Druktechniek.

Brug, P. van der & Rienstra, M. (2003). *Oudkomers en de tweede generatie allochtonen in Nederland*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Cammaert, M.F. (1985). *Migranten en thuisblijvers: een confrontatie. De leefwereld van Marokkaanse Berbervrouwen*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.

Choenni, C.E.S. (1992). Allochtonen en burgerschap. In: Gunsteren, H.R., van, Hoed, P., den (red.) *Burgerschap in praktijken deel 1*. (57-98). 's-Gravenhage: Sdu uitgeverij.

Coleman, D.A. (1994) Trends in fertility and intermarriage among immigrant populations in western Europe as measures of integration, *Journal of Biosocial Science*, 26, 107-136.

Comou, W., Maton, E., Peytier, E. (2002). *NT2 Visietekst Inburgering, Doelbewust inburgeren, Een visie op de inburgering van nieuwkomers en oudkomers in Nederland en Vlaanderen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Dagevos, J. & Gijsberts, M. (2005). *Uit elkaars buurt, de invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: SCP.

Davis, S. & Davis, D.A. (1989). *Adolescence in a Moroccan town*. New Brunswick. London: Rutgers University Press.

Distelbrink, M., Geense, P., Pels, T. (2005). *Diversiteit in vaderschap Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

Engbersen, G. & R. Gabriëls (1995). Sferen van integratie. Naar een gedifferentieerd allochtonenbeleid. In G. Engbersen en R. Gabriëls (red.) (1995). *Voorbij segregatie en assimilatie*, (pp. 15-47). Amsterdam/Meppel: Boom.

Gemeente Rotterdam, Afdeling Jeugd Onderwijs en Samenleving (2007). *Meedoen door Taal. Uivoeringsprogramma Inburgering en Integratie (2007-2010)*. Rotterdam, te vinden via:

www.jos.rotterdam.nl/Rotterdam/Internet/Diensten/Dso/Content/downloads/Meendoortoal.pdf (geconsulteerd op 14 juni 2008)

Gordon, M. (1964). *Assimilation in American life*. London: Oxford University Press.

Hermans, P. (1985). *Maatschappij en individu in Marokko. Een antropologische benadering*. Brussel: Cultuur en Migratie.

Huntington, S. (1997). *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. New York: Simon & Schuster.

Imagethrust. *Rifrepubliek*. Te vinden via:
<http://i75.imagethrust.com/i/488622/rifrepubliek12.gif> (Geconsulteerd op 20 augustus 2008)

- Inglehart, R. & Baker W.E. (2000). Modernization, cultural change and the persistence of traditional values, *American Sociological Review*, 1, 19-51.
- Joseph, R. & Joseph, T.B. (1987). *The rose and the thorn. Semiotic structures in Morocco*. Tucson: University of Arizona Press.
- Krebbers, E. (2004). De collectieve nationalistische roes van het integratiedebat: *De Fabel van de illegaal*, 2004, 65-66.
- Kuiper, G. (1998). Roddel en gerucht als vormen van communicatie. *Ethiek en Maatschappij*, 1, nr. 2, 75-89
- Kuiper, G. (1999). *Roddelen verwensen en lachen. Sociologische beschouwing over deze en andere onderwerpen*. Amsterdam: VU uitgeverij.
- Lumley, F. E. (1925). *Means of social control*. New York: Century.
- Maarsse, J. (1936). *Een psychologische en zedenkundige studie over de begrippen eer en eergevoel*. Amsterdam: Clausen.
- NRC Handelsblad (2006, 09-09). “De crisistoon is uit het integratiedebat . Het beleid is eruit, maar werkt natuurlijk nog niet; integratie”. *NRC Handelsblad*, p. 1
- NRC Handelsblad (2008, 12-03). “Inburgeren moet meer buiten de klas; Integratie succesvolle participatie van allochtonen is verder kijken dan een diploma Nederlands.” *NRC Handelsblad*, p. 7
- Park, R.E., Turner, R. H. (1967). *On social control and collective behaviour, selected papers*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pels, T. (2003). Respect van twee kanten Over socialisatie en lastig gedrag van Marokkaanse jongens. *Migrantenstudies*, 19, nr. 4, 228-239.

Peristiany, J.G. (1966). *Honour and Shame. The values of Mediterranean society*. Chicago: University of Chicago Press.

Radboud Universiteit Nijmegen. *Onderwijs in Marokko*. Nijmegen, te vinden via:
www.ru.nl/nimar/nederlandstalige/informatie_over/onderwijs_in_marokko?mode=print&popup=normal

Rosnow, R. L. & Fine, G. A (1976). *Rumor and gossip, social psychology on hearsay*. New York: Elsevier.

Scheffer, P. (2000), Het multiculturele drama. *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000.

Schinkel, W. (2007). *Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Kampen: Klement.

Schön, D.A. & Rein, M. (1994). *Frame Reflection. Towards the Resolution of Intractable Policy Controversies*. New York: Basic Books.

SCP & ISEO (2004). *Emancipatie in estafette. De positie van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP (2006). *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Snel, E. (2003). *De vermeende kloof tussen culturen* (online). Rede uitgesproken bij het aanvaarden van het ambt van bijzonder hoogleraar. Twente, te vinden via:
<http://publishing.eur.nl/ir/repub/asset/1862/SOC-2003-013.pdf> (geconsulteerd op 14 september 2007)

Tebbutt, M. (1995). *Women's talk? A social history of 'Gossip' in Working-Class Neighbourhoods, 1880-1960*, Aldershot: Scolar Press.

United Nations. *Morocco*. Internationaal, te vinden via: www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/morocco.pdf (geconsulteerd op 20 augustus 2008)

Veenman, J. (1995). *Onbekend maakt onbemind. Over selectie van allochtonen op de arbeidsmarkt*. Assen: Van Gorcum.

Volkskrant (2007, 05-04). "Inburgeren kan niet zonder geld of goede docent." *Volkskrant*, p.12

VROM, Wonen Wijken en Integratie (2007). *Deltaplan Inburgering: Vaste voet in Nederland*. Te vinden via: www.vrom.nl/docs/deltaplan-inburgering.pdf (geconsulteerd op 20 augustus 2008)

Werf, S. van der (2002). *Allochtonen in de multiculturele samenleving. Een inleiding*. Bussum: Coetinho.

WRR (2001). *Oude en nieuwe allochtonen in Nederland, een demografisch profiel*. Den Haag

Yahoo Geocities. *Rifland*. Te vinden via: www.geocities.com/r_rifland/rif-route.JPG (Geconsulteerd op 20 augustus 2008)

Overige literatuur

Intern document: Inburgeringsmonitor: gegevens hebben betrekking op de resultaten inburgering in 2005: expertmeeting